

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานีในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของเนื้อหาดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและพระสงฆ์

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องนี้จำเป็นต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท และบทบาทของพระสงฆ์เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องศึกษาเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

นักวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทตามทัศนะแตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์ ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า “บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายของบทบาท (Role) ว่า “เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมทำให้ผู้สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อ ซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียน อบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและอื่น ๆ อีก เป็นต้น ตำแหน่งอื่น ๆ ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้นั่นเอง”

ประกอบ มีโคตรกอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบาทว่า บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง นั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการดังนี้

๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ

๒. ประสพการณ์ของผู้ที่ต้องการแสดงบทบาท

๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า เป็นความคาดหวังของการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญเพื่อให้ทราบ

ว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role playing) และสวมบทบาท (Role taking) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant others) เพื่อจะนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมต่าง ๆ ที่ตนเองต้องการ

ภิญโญ สาร ได้ให้ความเห็นว่า “บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังว่าบุคคลในตำแหน่งหนึ่ง ควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง บทบาทนี้จะควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่

ไพบุลย์ ช่างเรียน ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้นบทบาทของบุคคลจึงแตกต่างออกไปตามลักษณะสภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มूलเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดูและความพอใจ

มานิช ตันชนิช ได้ให้คำจำกัดความบทบาท คือ บทบาทที่ปรากฏจริงและบทบาทที่สังคมคาดหวัง มีอธิบายดังนี้

บทบาทที่ปรากฏเป็นจริง หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่บุคคลครองตำแหน่งต่าง ๆ หรือสถานภาพทางสังคมประพฤติปฏิบัติปรากฏเห็นในชีวิตประจำวันเรียกว่า พฤติกรรมบทบาท

บทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง การทำหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมหรือองค์การกำหนดหรือตนเองได้รับการคาดหวัง ตามปทัสถานทางสังคมที่มีอยู่ ให้ผู้ดำรงหรือครองตำแหน่งนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมกฎเกณฑ์ของสังคม

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาทหมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปไปตามแผนที่กำหนด ดังนั้นบทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า “สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเสมือนเหรียญ คือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท

จากความหมายของบทบาทจากนักวิชาการจึงพอสรุปได้ว่า บทบาท คือภาระหน้าที่อันมีความสัมพันธ์ควบคู่กับตำแหน่งที่ต้องปฏิบัติ ตามสถานภาพที่กำหนดขึ้นและยังสอดคล้องกับพฤติกรรมของบุคคลที่กระทำตามตำแหน่งทางสถานภาพที่อยู่กับสังคมหรือหน่วยงานนั้น ๆ

๑.๑.๒ ทฤษฎีบทบาท

ก่อนจะกล่าวถึงทฤษฎีบทบาทผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของบทบาทว่ามีความสำคัญอย่างไรรวมถึงแนวคิด และได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทในหัวข้อท้ายสุด ดังนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของบทบาท

“บทบาท” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Role” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า “การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้” และได้มีผู้ให้ความหมายในแนวคิดของนักจิตวิทยา นัก

การศึกษาและนักสังคมวิทยาได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทไว้ หลากหลาย ความหมาย หลายทัศนะ ดังนี้

ไพบุรย์ ช่างเรียน ได้อธิบายความหมายของคำว่า บทบาท ไว้ว่า โดยทั่วไปจะพิจารณาได้สองนัยคือ นัยแรกพิจารณาโครงสร้างสังคมที่มีชื่อเสียงแตกต่างกันไป ซึ่งแสดงคุณลักษณะและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น และอีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม บทบาท หมายถึง ผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทตามนัยแรกเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลที่อยู่ในสังคม ซึ่งถูกจำแนกโดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขาที่มีปทัสถาน ตามนัยหลังบทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าการปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตาม ลักษณะ สถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- ๑) บทบาทมีประจักษ์อยู่ทุกสถานภาพของบุคคล
- ๒) วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เป็นสิ่งที่จำเป็นในการกำหนดบทบาท
- ๓) การที่บุคคลจะทราบบทบาทได้ต้องทราบสังคมประกิต (Socialization)
- ๔) บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนบทบาทที่

คาดหวังหรือที่ควรจะเป็น เพราะบทบาทที่จริงนั้น เป็นผลแห่งปฏิกริยาแห่งบุคลิภาพของบุคคลที่ครองสถานภาพของบุคคลที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ที่ซึ่งมีการแสดงบทบาทนั้น

พัทยา สายหู ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทว่า ตัวบทบาทคือขอบเขตอำนาจหน้าที่และสิทธิในการกระทำของแต่ละงานที่เรามีต่อผู้อื่น สถานภาพก็คือ ฐานะตำแหน่งที่บุคคลได้จากการปฏิบัติตามบทบาทนั้น เมื่อเทียบกับฐานะตำแหน่งของผู้อื่นตาม บทบาทอื่น

ทิพวรรณ เคาวางกุล อธิบายว่าบทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่สังคมนั้น ๆ และพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน คือ ผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั้นเอง และทฤษฎีบทบาทเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ควรปฏิบัติอย่างไร

จากทัศนะดังกล่าวมาเป็นลำดับข้างต้น สามารถสรุปความหมายของบทบาทว่าเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งบทบาทที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการพิจารณาพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล

๒.แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

บทบาทเป็นพฤติกรรมของคนที่ได้แสดงไปตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่ ต้องกระทำเมื่อบุคคลเข้ามาดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดและพฤติกรรมดังกล่าว

นั้นย่อมมีส่วนผูกพันกับความคิดเห็นของผู้ดำรงตำแหน่งเอง และความคาดหวังของสังคมที่เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรจะทำ และในแง่ของจิตวิทยาสังคมถือว่าความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมของคนก็ต่างก็มีความสัมพันธ์กับการปรากฏตัวตนของคนอื่น ตำแหน่งเป็นเพียงระบบของการคาดหวังบทบาทจากผู้ที่จะมีปฏิกิริยาต่อซึ่งเรียกว่า การคาดหวังปฏิกิริยา ดังนั้นพฤติกรรมของคนเราจะเป็นไปได้ถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

๑) ความถูกต้องแน่นอนของการคาดหวังบทบาท ซึ่งขึ้นอยู่กับการคาดการณ์ของตำแหน่งตัวเอง และตำแหน่งของผู้ที่จะปฏิกิริยาต่อ

๒) ความสั่นไหวในการดำเนินบทบาท ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในขณะที่มีปฏิกิริยา

๓) สภาพ “ตน” ของคนนั้น ๆ ซึ่งหมายถึง จิตใจ อารมณ์ ในขณะที่มีปฏิกิริยาสัมพันธ์อันจะเป็นผลต่อการคาดหวังบทบาท และความสั่นไหวในการดำเนินบทบาทด้วย ถ้าหากผู้แสดงบทบาทอารมณ์ไม่ดี ก็ย่อมแสดงได้แตกต่างจากการแสดงขณะอารมณ์ดี

เปลี่ยน พากเพียร ได้สรุปบทบาทผู้บริหารไว้ ๔ ประการคือ

๑) เป็นนักหุ้มนำสิ่งใหม่ เป็นผู้มีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ซึ่งช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒) เป็นผู้แนะแนวทาง เป็นผู้ให้คำแนะนำปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ คอยช่วยเหลือและวิเคราะห์ความต้องการของบุคคลในองค์กร และให้ข่าวสารแนะนำผู้ตาม ทั้งนี้ความเชื่อถือในตัวผู้นำ จะอยู่ที่ความสามารถของผู้ผู้นำเอง

๓) เป็นผู้จัดการกิจกรรมขององค์กร เป็นผู้มีหน้าที่ในการก่อตั้ง และบำรุงรักษาให้องค์กรยังคงอยู่ถาวรตลอดไปมากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ในองค์กร เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กรให้การสนับสนุนกิจกรรมของสมาชิกเป็นต้น

๔) เป็นสัญลักษณ์ ผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนเองในการทำงานเมื่อเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาผู้ตาม และถือว่าเขาเป็นแบบอย่างแล้ว ผู้นำก็จะเพิ่มความกระตือรือร้นและกระตุ้นให้ปฏิบัติตาม เมื่อผู้นำลดบทบาทสัญลักษณ์ลงผู้ตามก็จะหันไปสนใจตนเองแทนความเป็นสัญลักษณ์ก็เสื่อมไป

อนันต์ เกตุวงศ์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับนักบริหารว่าควรมีบทบาทในสองลักษณะคือ

๑) บทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง เป็นผู้ที่สามารถวินิจฉัยปัญหาของระบบสังคมที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลง สามารถประเมินสิ่งสูงใจและศักยภาพที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอยู่สามารถแนะนำสังคมเลือกเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

๒) บทบาทผู้นำหัวสมัยใหม่ หมายถึง เป็นผู้ปลุกฝังและยึดถือคตินิยม ที่จะช่วยให้เกิดภาวะทันสมัยขึ้น เป็นผู้จัดระบบทรัพยากรเพื่อใช้ตามเป้าหมายของการพัฒนาที่กำหนดไว้เป็นผู้เชื่อมกลุ่มต่าง ๆ ของสังคมให้เข้ากันได้ และเป็นผู้ควบคุมกลไกการใช้อำนาจทั้งหลายในสังคม

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ได้เปรียบเทียบกับ ลักษณะของนักบริหารงานพัฒนากับนักบริหารโดยทั่วไป ซึ่งสรุปเป็นบทบาทของนักบริหารงานพัฒนาได้ดังนี้

๑) บทบาทที่เน้นผลงานและความสำเร็จของงาน ยึดหยุ่นกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ เพื่อผลสำเร็จของงาน

- ๒) บทบาทเน้นการเปลี่ยนแปลงและการกระทำสิ่งแปลกใหม่
- ๓) บทบาทเน้นการประสานงานและร่วมมือกับองค์กรภายนอก
- ๔) บทบาทที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและการอำนวยความสะดวก
- ๕) บทบาทที่เน้นการใช้ความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์
- ๖) บทบาทที่เน้นการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก

หน่วยงาน

สุชาติ รังสินันท์ กล่าวว่า บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารโดยสรุปว่า ผู้นำหรือหัวหน้างาน จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ จะเป็นผู้กำหนดทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จึง ได้แก่ การเป็นผู้เริ่มต้นหรือริเริ่มจากผู้นำเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างและเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ ให้การปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ และสุดท้ายผู้นำต้องมีบทบาทในการติดตามงาน และประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทราบว่างานนั้นเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร

พัทธยา สายหู สถานภาพและบทบาททางสังคมของบุคคลว่า เป็นเรื่องของตำแหน่งและหน้าที่ ซึ่งกำหนดความเป็นบุคคล ในขณะที่คนใดคนหนึ่งมีการกระทำทางสังคมเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับคนอื่นคนหนึ่งนั้น ซึ่งต่างฝ่ายย่อมปฏิบัติตามหน้าที่ของตน การกำหนดบทบาทสำหรับแต่ละสถานภาพของสังคม เกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กัน ตามที่เห็นว่าสะดวกและเหมาะสมให้ประโยชน์ที่ต้องตอบสนองกันได้ การตกลงเช่นนี้เมื่อเวลาผ่านไปผู้อื่นเห็นพ้องที่ดีแล้วร่วมใช้ จึงกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ เอาจริงและทำตามถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งบทบาทตามแต่ละสถานภาพทางสังคมนั้น มีการกำหนดไว้ ดังนี้

- ๑) บทบาทในข้อตกลงของคู่กระทำสัมพันธ์กันในเรื่องนั้น ๆ
- ๒) บทบาทในกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียว
- ๓) บทบาทในประเพณีธรรมเนียนั้น ๆ
- ๔) บทบาทในตัวกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ

พวงเพชร สุรัตน์วิกุล กล่าวว่า บทบาทมีลักษณะเป็นรูปธรรม คือสามารถมองเห็นได้จากการกระทำที่แสดงออกมา ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันจะถูกคาดหวังว่าจะต้องมีการแสดงบทบาทเป็นแบบเดียวกันตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ เช่น ผู้หญิงทุกคนที่มีสถานภาพเป็นมารดาย่อมแสดงบทบาทเหมือนกัน คือ เลี้ยงดู อบรม สั่งสอน หาสานอาหาร เป็นต้น แต่การแสดงบทบาทของแต่ละบุคคล ย่อมแตกต่างกันไปถึงแม้จะอยู่ในสถานภาพเดียวกันก็ตามนอกจากนี้ยังได้จำแนกบทบาทออกเป็น ๓ ด้าน คือ

๑) บทบาทในอุดมคติ ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้เป็นบทบาทที่บุคคลคิดด้วยตัวเอง ว่าควรเป็นอย่างไรทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓) บทบาทที่แสดงออกจริง เป็นการกระทำที่ของบุคคลปฏิบัติจริง ๆ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะในขณะนั้นด้วย จึงทำให้แสดงบทบาทแตกต่างกันออกไป

อุบล เสถียรปภิรณภณ ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทไว้ดังนี้คือ

๑) บทบาทมีอยู่ประจำในทุกสถานภาพของสังคม มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง

๒) วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท

๓) การที่คนเราจะทราบบทบาทของตนเองได้ ต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

๔) บทบาทจริงที่บุคคลแสดงออกมานั้น อาจไม่เหมือนกับบทบาทตามบรรทัดฐานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริง ๆ นั้นเป็นผลของบุคลิกภาพของบุคลิกภาพของบุคคลนั้นร่วมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสถานการณ์ที่เกิดการแสดงบทบาท

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ การปฏิบัติสิทธิหน้าที่ของสถานภาพ หรือตำแหน่ง เช่น คนที่มีสถานภาพเป็นพ่อ ก็จะมีบทบาทในการเลี้ยงลูก คนที่มีบทบาทเป็นครู ก็จะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนนักเรียน ทั้งนี้โดยบทบาทจะเป็นตัวกำหนดให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพ

สุชา จันทรเฒ ได้กล่าวว่า บทบาท คือ สิ่งที่บุคคลได้สถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้นั้น

งามพิศ สัตย์สงวน ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่เขาถูกคาดหวัง โดยกลุ่มคนและสังคม เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้

กรองแก้ว อยู่สุข ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบ และอิทธิพลของแต่ละบุคคลด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็นพลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท

บทบาทหน้าที่ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นจะเกี่ยวข้องกับสถานภาพหรือตำแหน่งทางสังคมด้วยโดยบทบาทจะมีความสัมพันธ์กับสถานภาพ ด้วยเหตุที่บทบาทเป็นการกระทำตามสถานภาพของบุคคล และสถานภาพทำให้ทราบว่าแต่ละบุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของสถานภาพไว้ว่า สถานภาพ คือ ฐานะ ตำแหน่งหรือเกียรติยศของบุคคลที่ปรากฏในสังคม และสิทธิหน้าที่ตามบทบาทของบุคคล สอดคล้องกับที่ งามพิศ สัตย์สงวน ได้กล่าวถึงสถานภาพไว้ว่า สถานภาพมี ๒ ประเภท คือ สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด และสถานภาพที่ได้มาด้วยอธิปไตยถึงลักษณะของความสามารถ สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดหรือสถานภาพที่ติดตัวเรามา เป็นสถานภาพที่ได้จากการเป็น

สมาชิกกลุ่มที่เราเลือกไม่ได้ เป็นสถานภาพหรือตำแหน่งที่ได้มาตั้งแต่เกิด ส่วนสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถ เป็นสถานภาพที่ไม่ได้มาตั้งแต่เกิดแต่ได้มาภายหลัง สถานภาพมักได้มาเพราะความพยายาม ความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากต่าง ๆ มีเวลานานและได้มาจากการแข่งขัน สถานภาพและบทบาทจึงมักจะเป็นของคู่กัน โดยบทบาทเป็นการฝึกฝนเป็นประเภทนี้การทำตามสิทธิ และหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งสิทธิ คือ สิ่งที่เขาพึงได้รับตอบแทนจากการปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งนั้น ๆ และหน้าที่ คือ สิ่งที่เขาต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งนั้น ๆ อยู่ บทบาทจึงเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่เขาทำในตำแหน่งที่เขาครองอยู่ บทบาทจึงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพในลักษณะที่บทบาทเป็นการกระทำตามลักษณะของสถานภาพ กล่าวคือ การที่บุคคลจะมีบทบาทอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นมีสถานภาพอย่างไรด้วย

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกหรือการปฏิบัติงานในการกิจที่รับผิดชอบให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานภาพ หรือ ตำแหน่ง สิทธิและหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายจากสังคม ซึ่งเกิดจากความคาดหวังของบุคคล กลุ่มคน และสังคมอันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม และในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพหรือตำแหน่ง สิทธิและหน้าที่ของพระสงฆ์ ในลักษณะที่สถานภาพของความเป็นพระสงฆ์จะเป็นสิ่งบ่งบอกถึงลักษณะบทบาทที่พระสงฆ์ได้แสดงออก

๑.๑.๒ ประเภทของบทบาท

บุคคลในสังคมจะแสดงบทบาทต่าง ๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลนั้นได้ ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งลักษณะและประเภทของบทบาทไว้ ดังต่อไปนี้

อรุณ รักรธรรม ได้แบ่งบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของบุคคล ที่ถูกควบคุมโดย อารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒. บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งทางหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓. บทบาทคาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลอื่น หรือ สังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้น ๆ

จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับคนนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ ของแต่ละบุคคล

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

สงวนศรี วิรัชชัย ได้สรุปลักษณะของบทบาทไว้ ๕ ประการ คือ

๑. บทบาทตามที่กำหนด (Prescribed Roles) หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่มหรือองค์กร กำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่มหรือ องค์กรนั้น ๆ

๒. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง (Expected Roles) หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรม ที่คนอื่น ๆ คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ

๓. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง (Subjective Roles) หมายถึง รูปแบบ พฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด เชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่

๔. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted Roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่ง ได้ปฏิบัติหน้าที่แสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ใน ตำแหน่ง แต่อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมคาดหวังผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่บทบาทนั้นไม่ตรงกับบทบาทตาม ความคิดของตน

๕. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ (Perceived Role) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบ เกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งโดยธรรมชาติการรับรู้ของคนเราจะมีการเลือกรับรู้ และมีกรรับรู้ที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้ด้วยอิทธิพลจากประสบการณ์หลายอย่างดั่งนั้น เมื่อผู้อยู่ใน ตำแหน่งปฏิบัติบทบาทโดยแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจรับรู้พฤติกรรมหรือบทบาทนั้น ในทางที่แตกต่างกันและอาจแตกต่างไปจากบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่งด้วย

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมจะแสดงออกตามสถานภาพ หรือตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ของตน ตามความคาดหวังของสังคมหรือตามความเป็นจริง ซึ่งการแสดงบทบาทของแต่ละ บุคคลอาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความหวังของสังคมก็ได้ ทั้งนี้ บทบาททางสังคมจะถูกกำหนดและวาง ระเบียบไว้ เพื่อการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลในองค์กรดังกล่าว จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของตนและ ผู้อื่นที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อให้มีมาตรฐานการปฏิบัติงานที่ดี ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมที่อยู่ในสถาบันศาสนา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นบทบาทที่ถูก กำหนดไว้ บทบาทตามความคาดหวังและบทบาทที่ปฏิบัติจริง ซึ่งพระสงฆ์จะต้องเข้าใจบทบาทของตนให้ ชัดเจน เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องด้วย

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมจะแสดงออกมาตามสถานภาพ หรือ ตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ของตน ตามความคาดหวังของสังคมหรือตามความเป็นจริง ซึ่งการแสดงบทบาทของแต่ละ บุคคลอาจสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความหวังของสังคมก็ได้ ทั้งนี้ บทบาททางสังคมจะถูกกำหนดและวาง ระเบียบไว้ เพื่อการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้น จะต้องมีความรู้และหน้าที่ทำอะไรบ้างใน องค์กรนั้น ๆ และสังคมได้วางระเบียบไว้อย่างชัดเจนว่าบุคคลในองค์กรดังกล่าว จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับ บทบาทของตนและผู้อื่นที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อให้มีมาตรฐานการปฏิบัติงานที่ดี ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมที่อยู่ในสถาบันศาสนา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ทั้งที่ เป็นบทบาทที่ถูกกำหนดไว้ บทบาทตามความคาดหวังและบทบาทที่ปฏิบัติจริง ซึ่งพระสงฆ์จะต้องเข้าใจ บทบาทของตนให้ชัดเจน เพื่อที่จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องด้วย

๒.๑.๔ ที่มาของบทบาท

บทบาทของบุคคลในสังคม เป็นลักษณะของพฤติกรรมที่บุคคลแต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ต่อกันภายใต้กรอบบรรทัดฐานของฐานะ ตำแหน่งที่แต่ละสังคมกำหนด ซึ่งในประเด็นนี้ พัทธยา สายหู ได้อธิบายไว้ว่า บทบาทเปรียบเสมือนบทของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัว (ละคร) อะไร มีบทบาทที่ต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทบาทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้

แสดงไปเลย นอกจากนั้นบทบาทของบุคคลยังขึ้นอยู่กับกรล่อมเลาทางสังคม (Socialization) และบุคลิกภาพของบุคลิกภาพของบุคคลนั้นด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ ไพบุรย์ ช่างเรียน ได้อธิบายว่า บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตาม ลักษณะ สถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมและความพอใจ ดังนั้น จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น บทบาทของบุคคลในแต่ละสังคม จึงมีที่มาสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยตำแหน่ง ได้แก่ ฐานะของตำแหน่ง กฎระเบียบหน้าที่ความรับผิดชอบ สิทธิและข้อผูกพัน ซึ่งกำหนดไว้เป็นปทัสถานสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้น

๒) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยบุคลิกภาพของบุคคล ได้แก่ ทศนคติ ประสบการณ์ การศึกษาอบรม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจึงถือเป็นแนวปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุป บทบาท หมายถึง ผลสืบเนื่องที่มีแบบของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าควรปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมความพอใจ และตำแหน่งหน้าที่ บทบาทที่จริงนั้นเป็นผลแห่งปฏิกริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสภาพของบุคคลที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ ที่ซึ่งมีการแสดง บทบาท แตกต่างกันตามหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่

๒.๑.๕ บทบาทของพระสงฆ์กับชุมชน

บทบาทเป็นสิ่งที่ผู้รับหน้าที่ต้องแสดงออก พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาและสังคม เพื่อกำกับสังคมพระสงฆ์จำต้องได้รับความช่วยเหลือและควรมีบทบาทในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์อยู่ในชุมชน ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย

๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรม

๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

ในส่วนที่เกี่ยวกับชนบทไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพัฒนาชนบท ดังนี้

๑. สงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่าง ๆ

๒. ฝึกหัดอาชีพหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และ บางครั้งทำหน้าที่เยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย

๓. สงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว

๔. สงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กคือที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วยตัวเอง รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า

๕. สงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัดเช่นสถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยยาแผนใหม่

๖. สงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยงานแผนแนะนำสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ

๗. สงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญานเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สงฆ์สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือนร้อนใจ

๘. สงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต และพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเขาเกิดความรู้ศรัทธาในศาสนา ไม่ทำไรเลือนลอยและหันมาเคารพนับถือศาสนา

อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดีงามชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการพระพุทธศาสนา เรียกว่าบทบาทของครู แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็นพระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทศาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดาให้เป็นคนดี (กัลปยานชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุดดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครูเป็นบทบาทถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

อีกบทบาทหนึ่งก็คือ การให้คำปรึกษาเป็นเรื่องสำคัญคนในสังคมคลุกคลีโดยทั่วไปมักจะตัดสินใจทำการสิ่งใดได้ยาก ไม่กล้า เกิดความกลัว ฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยในการตัดสินใจ ให้คำปรึกษาแก่ประชาชนอันเป็นการแสดงออกถึงบทบาทของความเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญา พระมหาณรงค์จิตตโสภโณ ยังพบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่หาอยู่ในปัจจุบันและเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ประการแรก พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ประการสอง ทำหน้าที่ให้การศึกษาทางพุทธศาสนาแก่ประชาชน ทั้งระบบปริยัติธรรมแผนกเดิม คือบาลี นักธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนการสื่อสารธรรมทางมวลชน ประการสุดท้าย การเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้นำตัวเองเป็นผู้ประสานงานเป็นผู้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เป็นวิทยากรกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา” บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของชาวพุทธ ต้องมีหน้าที่ดังนี้

๑. ที่พึ่งบวช พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตน ๓ เป็นสิ่งที่เคารพนับถือบูชาสูงสุดในพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้นำทางจิตใจ ด้วยการพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้นด้วยการมีธรรม มีเหตุผลและเข้าสภาพต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อหลุดพ้น สามารถเป็นที่พึ่งบวชของพุทธศาสนิกชนชาวบ้าน

๒. สอนธรรมพระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ายังมีหน้าที่สำคัญในการประกาศเผยแผ่ธรรมคำสั่งสอน เป็นหน้าที่โดยตรงที่พระสงฆ์จะสอนธรรมให้เป็นธรรมทาน เทศนาสั่งสอนอบรมประชาชนทุกชั้นทุกเพศทุกวัยให้เกิดศรัทธาสาธะความเชื่อความเลื่อมใส ชี้บ่งให้รู้บาปบุญคุณโทษ ความเลื่อม เหตุแห่งความเลื่อม ความเจริญและเหตุแห่งความเจริญ ให้เข้าใจและให้เห็นจริง แนะนำให้ละเว้น ความชั่ว หันมาประพฤติดีมีเมตตา สัจจะ กตัญญูกตเวที หิริ โอตตัปปะ ศีล ๕ เป็นต้น

๓. นำปฏิบัติ พระสงฆ์เมื่อศึกษาเข้าใจในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้ว จะต้องปฏิบัติ ปฏิบัติชื่อตรง ปฏิบัติถูกต้องและปฏิบัติชอบ ในธรรมวินัยที่ได้ศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดีโดยการรักษาศีล ๒๒๗ อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติอภิสมาจารสำรวมอินทรีย์ และการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ที่แสดงเป็นแบบอย่างการครองชีวิต เช่น สันโดษ มีเมตตา สัจจะ ให้เกิดขึ้น อันเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

๔. พัฒนา พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ ช่วยเหลือดำเนินการและให้คำปรึกษาชุมชนหรือชาวบ้านและที่สำคัญ การพัฒนาในสถานที่วัด รั้วกำแพง อาคารและสิ่งก่อสร้างการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่น่าอยู่ให้ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ และการพัฒนาต้องสอดคล้อง และถูกต้องตามพระธรรมวินัยและพัฒนาหมู่บ้านเป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้านและประชาชนทั่วไป โดยการชักชวนให้ร่วม

กลุ่มร่วมแรงใจและร่วมใจและร่วมทุนสร้างกองทุนประจำหมู่บ้าน หรือการสร้างถนนภายในหมู่บ้าน ขุดคู คลองส่งน้ำ ท่อระบายน้ำ สร้างสุสาน สุขาสาธารณะ เป็นต้น

๕. ปรีกษาศี พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีเป็นที่ เชื่อถือศรัทธามาละมีสถานที่อยู่แน่นอนสำหรับสังคมไทย เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ และให้คำปรึกษาใน ด้านศาสนพิธี ความรู้วิชาทางด้านจิต ช่วยแก้ปัญหาของสังคมชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต และ ครอบครัว

๖. มีส่วนร่วมช่วยสังคม การช่วยสังคมของพระสงฆ์ ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สอนรู้จัก ขยันหมั่นเพียร สอนให้รู้จักเก็บออมรู้จักประหยัด สอนให้สันโดษ ด้านการปกครอง เป็นแบบอย่างที่ดีในการ บริหารกิจกรรมคณะสงฆ์ให้อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนชาวบ้านกลุ่มหรือ หมู่ต่าง ๆ ให้เป็นพลเมืองดีมีศีลธรรม ลดปัญหาเหล่านี้พระสงฆ์จะมีความเข้าใจและสามารถเป็นแบบอย่าง ที่ดี สามารถมีส่วนช่วยในด้านการศึกษาชุมชนเป็นต้น และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบัน พระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งราก ฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคมเมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบัน ทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของ ประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มี คุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความ เจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังพระบรมโฆษาทของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ขอเชิญมา ณ ที่นี้การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญ เปล่าน้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนได้แน่นอน

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทาง จิตใจส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำให้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือ บริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้อง คำนึงถึงความเหมาะสมตามเทศกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ตามแนวความคิด ของพระราชาคณะ ประกอบด้วยคำแนะนำทาง จิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ

๑. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจและด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่างตลอดจนสถานที่ วัดที่สงบร่มเย็นเป็นองค์ประกอบสำหรับการหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

๒. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษา สะดวกใจและสนใจ

๓. ในสังคมที่จะพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระผู้นำท้องถิ่นที่มี โอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องในการนำท้องถิ่นให้ได้รับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจจะประกอบด้วยการเล่นแนะนำให้คิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ ส่วนรวมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้วเป็นศูนย์กลางชักชวนประชาชนมาทำงานนั้นหรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่นจะควรหรือไม่ควร

๔. การสังเคราะห์ทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญในทางศาสนาและยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพระพุทธรูปศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจสืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญ ได้แก่ บทบาทประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ บทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมว่ามีอยู่ ๒ เรื่องแนะนำให้ทำ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การทำให้ดู เป็นการแสดงแบบอย่างการครองชีวิตอย่างสันโดษ มีเมตตา สัจจะ หิริ โอตตัปปะ

ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติดังนี้

๑. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง

๒. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสรีรภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อ บุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

๓. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดรวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน

๔. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนาจิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้อื่น ผู้รู้และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

๕. ให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือด ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษาแนะนำ และการให้กำลังใจ

๖. ช่วยแก้ไขปัญหของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรค วิธีที่จะดับทุกข์

๗. ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจการพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

ดังนั้นจึงถือว่า พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้ องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้อง ขึ้นมาทางในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะ

สงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อย ๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น

พระสงฆ์และวัดเป็นแหล่งรวมความรู้ภูมิปัญญาเก่า พระและวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ความรู้และภูมิปัญญาตามประเพณีได้อย่างดี ในภาคเหนือและภาคอีสาน พระและวัดสามารถจัดการสอน การอ่านออกสารโบราณ ซึ่งเขียนด้วย “ตัวเมือง” หรือ “ตัวธรรม” ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระหรือวัดใน เขตชุมชนและเมือง พระและวัดสามารถมีบทบาทและตอบสนองความต้องการความเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็วของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ว่าพระต้องมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น จำเป็นต้องสร้าง เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นจริงเกิดขึ้นแก่องค์กรคณะสงฆ์ กล่าวคือ พระและวัดต้องไม่ ถูกกีดกันออกไปจากเป็นสมบัติของรัฐแต่เพียงอย่างเดียวชาวบ้านต้องรู้สึกได้ว่า พระและวัดมีบทบาทสำคัญ ในชีวิตของตนเพราะชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าในเขตชนบทหรือเขตเมือง ก็ล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพระและวัดเสมอ ไม่ว่าจะเป็นแสวงหาความสบายใจจากพิธีกรรมเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือ แม้แต่การสร้างพลังต่อรองทางการเมือง พระและวัดเคยมีบทบาทและสถานเช่นนี้มาก่อนวัฒนธรรมไทย โบราณ พระภิกษุกับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการอยู่ตลอดไปสถาบัน แห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการปกครองและการบริหารไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชน แถบชนบทที่ยังรับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ กล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์สำคัญใน ชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วัดและ ภิกษุเป็นสถาบันที่สำคัญ ในการให้ความช่วยเหลือ ให้บริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของ ประชาชนอยู่เสมอ นับได้ว่าสถาบันนี้มีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมมาโดยตลอด วัดเป็นแหล่งสำคัญในชีวิตทาง ศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมนาคมเป็นที่มาแห่งวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสถานที่ช่วยแก้ปัญหา ต่าง ๆ ของครอบครัวไทย นอกจากนั้น “บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้อง มองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๒.๑.๖ บทบาทของพระสงฆ์กับโครงการพัฒนา

ปัจจุบันนี้มีโครงสร้างการพัฒนา ต่าง ๆ ที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาหลาย โครงการ ดังนี้

๑. โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)

จัดขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์นำหลักธรรมเข้าไปอบรมสั่งสอนประชาชนเพื่อขจัดปัญหา ความสับสน อันจะส่งผลให้สังคมสงบร่มเย็นและให้พระสงฆ์ในชนบทได้มีบทบาทและเป็นแกนนำในการ ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยการพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้านเพื่อทำให้เกิด ประโยชน์ต่อชุมชน

๒. โครงการพระธรรมทูต

เริ่มดำเนินการตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ อยู่ภายใต้ระเบียบกองงานพระธรรมทูตโดยมี จุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์ไปไปประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนทั้งในและนอกประเทศให้ประชาชนมีความ เข้าใจในหลักธรรม ปรับปรุงแนวทางส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ให้สามารถปฏิบัติภารกิจ

ในด้านเผยแผ่หลักธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดจนส่งเสริมให้พระสงฆ์ให้การช่วยเหลือและพัฒนาสังคมมากขึ้น

๓.โครงการพระธรรมจาริก

จัดตั้งขึ้นภายใต้ระเบียบพระธรรมจาริก พ.ศ. ๒๕๒๙ (กรมการศาสนาปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๔) ได้รับความร่วมมือจากกรมประชาสัมพันธ์ โดยมีจุดประสงค์ให้พระสงฆ์ได้พัฒนาจิตใจชาวเขาและชาวไทยพื้นราบในถิ่นทุรกันดาร ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยประสานงานกับราชการ เพื่อให้ชาวเขาได้รับรู้ถึงความห่วงใยเอาใจใส่ของรัฐบาล เพื่อสร้างความสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเพื่อสนับสนุนนโยบายด้านความมั่นคงแห่งชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๔.โครงการพระจริยานิเทศก์

เริ่มโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ทั้งสองแห่ง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีนักวิชาการทางศาสนาประจำถิ่นเพื่อเป็นหน่วยสาธิตพิธีกรรมทางศาสนาในถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นไปตามนโยบายของราชการและของทางคณะสงฆ์อันเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยเร่งรัดพัฒนา กิจกรรมทางด้านศาสนาและสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ระดับต่าง ๆ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๕. โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน

มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเด็กและเยาวชนเข้าสู่พระพุทธศาสนาและได้รับการอบรมบ่มนิสัยแต่ยังเยาว์ ในระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน

๖. โครงการศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

จุดประสงค์เพื่อให้วัดได้มีบทบาทช่วยเหลือสังคม ด้านการช่วยเหลือดูแลเด็กที่พ่อแม่มีภาระต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ทำให้ไม่สามารถดูแลบุตรหลานของตนเองได้ผลประโยชน์ที่ตามมาคือเด็ก ๆ ได้รับการปลูกฝังให้มีจิตใจยึดมั่นอยู่ในศาสนาได้รับการอบรมให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรมตั้งแต่ยังเด็ก ๆ

๗. โรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิตย

จุดประสงค์เพื่อให้เยาวชนได้มีที่ศึกษาอบรมความรู้เพิ่มเติมทางศาสนาในวันหยุดและได้รับการปลูกฝังศีลธรรมจริยธรรมให้คนคนมีคุณธรรมประจำใจมีจิตสำนึกรับผิดชอบมองเห็นคุณค่าของศาสนาและนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาช่วยเสริมการเรียนรู้ของตนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น สามารถนำหลักธรรมประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนานั้นมีหลายอย่าง กล่าวคือ สามารถที่จะเข้าไปพัฒนาได้ในเกือบทุกเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับคุณธรรมของสังคม

เมื่อศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์แล้วก็จะได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาว่ามีผู้ให้ความหมายและให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการพัฒนาไว้อย่างไรบ้าง

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวความหมายของการพัฒนาซึ่งได้มีนักวิชาการจำนวนมากที่ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้เป็นจำนวนมากดังจะไดกล่าวต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนา

ความหมายของคำว่า “พัฒนา” ในภาษาไทย มาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษาบาลีและ “วรณ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ และการพัฒนา คือ การคุ้มครอง การเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมประการหนึ่ง การสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่สุดในที่ที่เราต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพอ และการพัฒนา คือความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การพัฒนาหน่วยงาน ชุมชนหรือประเทศ คือ การทำให้สิ่งเหล่านั้นดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้นหรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง

หรือการพัฒนา หมายถึง กระบวนการ (Process) ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคลเป้าหมายมุ่งให้เกิดความเสมอภาคและการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนน้อยที่สุด ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสามารถที่จะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างบังเกิดผล

สนธยา พลศรี ได้สรุปแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวที่กล่าวความหมายของการพัฒนาได้ว่า

๑. การทำให้ดีขึ้น เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยไม่หยุดนิ่ง
๒. การเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมีระบบ
๓. การกระจายรายได้ของบุคคลในชุมชน
๔. กระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
๕. กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนบททั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม
๖. กระบวนการจัดองค์การทางสังคมที่มีสมรรถภาพดีกว่า
๗. การปรับปรุงระบบสังคมให้ทันสมัย
๘. การเพิ่มขีดความสามารถของสังคมอย่างสูงสุด
๙. การเปลี่ยนแปลงในระบบคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม
๑๐. การเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า
๑๑. การสร้างความเสมอภาคทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและระหว่างชุมชนต่าง ๆ

การปรับปรุงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สังคมไม่พึงปรารถนา

จากความหมายข้างต้นอาจแบ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาออกเป็น ๔ กลุ่ม ตามแนวคิดได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง ความเจริญเติบโต (Growth) คือ เป็นการเพิ่มของผลผลิตซึ่งกระทำโดยระบบสังคมร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบกระทำการ เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมืองและระบบบริหาร

กลุ่มที่ ๓ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาการเน้นถึงวัตถุประสงค์หลักถ้าเป็นการบริหารด้วย วัตถุประสงค์ (Management by objectives) คือ การทำงานที่มุ่งวัตถุประสงค์เป็นหลัก กล่าวคือ การพัฒนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์และความต้องการที่จะได้รับความเห็นชอบหรือการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง

กลุ่มที่ ๔ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโดยการวางแผนเพื่อไปใช้ในการดำเนินการเพื่อกำหนดหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาจึงเป็นการวางแผนเพื่อหามาตรการให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากที่ไม่พึงปรารถนา โดยการชักชวนหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรเป้าหมาย โดยโครงการที่วางขึ้นนั้น เพื่อปฏิบัติการให้บรรลุผลตามเป้าหมายด้วยกลวิธีการทำงานพัฒนาต่าง ๆ

๒.๒.๒ ความหมายของชุมชน

ชุมชน คือ “กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งจะทำให้เกิดการปฏิบัติระหว่างกันมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและการรวมกันอยู่ในเขตนั่นหรือชุมชน คือ “หมู่ชนกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยใน อาณาเขตบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนาเดียวกัน ก็ตามที่ทำให้แต่ละคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น ๆ และมีการกระทำกิจกรรมต่างๆ หลายด้านร่วมกัน เพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ และสังคมของสมาชิก ชุมชน เป็นหน่วยทางสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องพึ่งอาศัยกัน เช่น ครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว โรงเรียน วัด ร้านค้า โรงงาน ฯลฯ รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นเมือง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงสรุปความหมายของชุมชนได้ว่า ชุมชนหมายถึงกลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความใส่ใจร่วมกันและมีประโยชน์คล้าย ๆ กันละมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน นั่นเอง

๒.๒.๓ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นจริงอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไปสู่สภาพที่พึง ปรารถนา อันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned community change) ลักษณะการพัฒนาชุมชนคือ การพัฒนาคนให้มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ การกระทำ การรับผิดชอบ ร่วมกันในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนรวม และยังเป็นกระบวนการ (Process)

ทำงานอย่างหนึ่งและเป็นกลยุทธ์ ๆ หนึ่ง (strategy) ซึ่งมีจุดหมายปลายทางสูงสุดอยู่ในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม

ทองคุณ หงส์พันธ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน (Community development) ไว้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. การพัฒนาชุมชน คือการสร้างสรรคความเจริญละยับยั้งความเสื่อมของชุมชน
๒. การพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือจิงรัฐบาลร่วมกัน
๓. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งชักจูง และส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้าร่วมดำเนินการปรับปรุงการทำการมาหากิน และสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น
๔. การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนากำลังความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัยและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติ และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

จากแนวทางดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) อันเป็นวิธีการ (Method) และยังเป็นทั้งโครงการหรือแผนงาน (Program) อีกทั้งขบวนการ (Movement) อยู่ในตัวเสร็จ ซึ่งในหลักการดังกล่าว ก็เพื่อการพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพคุณธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมด้วยกัน

๒.๒.๔ จุดหมายของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ดำเนินแบบต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไปโดยอาศัยหลักความต้องการและการริเริ่มจากประชาชนเป็นหลักเพื่อว่าที่ใดรับจะเป็นการแน่นอนและถาวรต่อไป จึงได้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนไว้

๑. มุ่งที่เปลี่ยนทัศนคติของประชาชน จากสภาพหรือสถานการณ์อันเก่าแก่ให้หันมาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์และมีความคิดก้าวหน้าต่อไป
๒. มุ่งที่จะให้ประชาชนมีความสำนึก ในการที่ตนเป็นสมาชิกของชุมชนรู้จักร่วมแรงร่วมใจกันแก้ไขปัญหาละความเป็อยู่ของชุมชน เพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน
๓. มุ่งที่จะให้ประชาชน มีความรับผิดชอบ รู้จักรับผิดชอบในการทำงานกิจกรรมรับผิดชอบในการดำเนินงาน รับผิดชอบต่อตนเอง ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติในที่สุด
๔. มุ่งที่จะให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง มีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหของชุมชน มีความริเริ่มและปรับปรุงความเป็อยู่ของตนให้ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลจะเข้าช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของประชาชนที่ร่วมมือกันทำเอง

จากความมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน สรุปได้ว่า เป็นความมุ่งหมายให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีการศึกษาเป็นพื้น พัฒนาคุณธรรมนำผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติที่มี

อยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การพัฒนาคนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น จุดมุ่งหมายของการพัฒนาก็จะยั่งยืนต่อไป

๒.๒.๕ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

จิรพรรณ กาญจนจิตร ได้อธิบายไว้ว่า “ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น ถือว่าพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานบรรลุผลสำเร็จความมุ่งหมายนั้นมาจากประชาชน โดยเชื่อว่าประชาชนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนต่ำต้อยหรือด้วยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิตของคนให้มีมาตรฐานสูงขึ้นการกระตุ้นเตือนและ ค้ำชูพลังดังกล่าว จะเป็นผลให้มีการขุดค้นและนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนในทุกด้านพร้อม ๆ กัน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนจึงยึดถือว่า ถ้าประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนาหรือความสุขในชีวิตได้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดีงามเท่านั้น และการช่วยเหลือในลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน สอดคล้อง กับ **พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์** ได้กล่าวถึงเรื่องปรัชญาของการพัฒนาชุมชนไว้ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรม และอย่างบุคคลมีเกียรติ ในฐานะที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

๒. บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

๓. บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติปฏิบัติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

๔. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่และพลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ถ้าได้รับการพัฒนา

๕. การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและที่สำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้น ถ้ามีโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลลึ้น ถ้าหากมองข้ามในเรื่องการพัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีทัศนคติถูกต้องและมีขีดความสามารถสูงขึ้นอีกประการหนึ่งการพัฒนาชุมชน ก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเลื่อมล้ำต่อกันสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชนนั้น เป็นเรื่องที่อารยสังคมพึงยึดมั่น ประการสุดท้ายความรู้ ความอดทนและการใช้กำลังบังคับ เป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็ต้องยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่มเพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

๒.๒.๖ หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นเพียงหลักการเท่านั้น ซึ่งทางองค์การสหประชาชาติได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาในที่ประชุมเดือนมีนาคม ๒๕๐๐ ไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑) โครงการพัฒนาชุมชน จะต้องให้สอดคล้องกับความต้องการอันแท้จริงของประชาชนเริ่มจากโครงการง่าย ๆ ก่อนแล้วค่อย ๆ ไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

๒) โครงการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเป็นโครงการอเนกประสงค์ คือ มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือปรับปรุงความเจริญได้ในหลาย ๆ ด้านพร้อม ๆ กัน

๓) การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเริ่มการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติประชาชนพร้อม ๆ กับการพัฒนาชุมชน หรือพร้อม ๆ กับการดำเนินการของชุมชน

๔) ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในโครงการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและการจัดรูปสถาบันหรือหน่วยงานปกครอง หน่วยงานบริหารงานของประชาชนขึ้น

๕) ต้องแสวงหาผู้นำในท้องถิ่นและพัฒนาผู้นำท้องถิ่นขึ้นตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของชุมชน

๖) ให้สตรีและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรีมีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของงานแนวความคิดต่าง ๆ ส่วนเยาวชนสามารถเป็นกำลังรับช่วงงานและขยายผลงานได้เป็นอย่างดี

๗) รัฐบาลจะต้องจัดบริการไว้ให้พร้อมเพื่อสนับสนุนงาน และเป็นหลักประกันในประสิทธิภาพของผลงานและเป็นการกำลังใจให้แก่ประชาชน

๘) ต้องมีการวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่นและการบริหารในทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

๙) ในการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนนั้น ควรสนับสนุนให้องค์การของเอกชนองค์การอาสาสมัครต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๑๐) ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องมีการวางแผนให้มีการพัฒนาหรือความเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ระดับกับทุกส่วนของประเทศ

หลักการพัฒนาชุมชนถือเป็นแม่แบบของการพัฒนาชุมชนในทุกแง่มุมจากการสรุปไว้ ๑๐ ข้อดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าครอบคลุมถึงการวางแผนการพัฒนาชุมชนอย่างครบถ้วน

๒.๒.๗ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนต้องมีเป้าหมายที่สำคัญในการดำเนินงาน จึงนำเสนอนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ด้านการพัฒนาไว้ คือ

จิรพรรณ กาญจนจิตร กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่า เป้าหมายสุดยอด (Ultimate goal) คือ การพัฒนาคน โดยมุ่งให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการแก้ไขปัญหาการตัดสินใจของตนเองในการที่จะปรับปรุงสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชน บนพื้นฐานของการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้พูดถึงเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นเป้าหมายอุปกรณ์ (Instrumental goal) คือ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม ครอบครัวและประชากรอนามัยและสาธารณสุข นันทนาการ

สุเทพ เชาวลิ กล่าวว่า “กรมการพัฒนาชุมชน มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. เร่งการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของชุมชน

๒. ปรับปรุงส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น

๓. ปรับปรุงส่งเสริมอนามัย และสุขภาพ
๔. ส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรมตลอดทั้งให้เรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็น
๕. พัฒนาประชาชนให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนจากเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์นั้นต้องพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน

๒.๒.๘ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบมีหลากหลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีความสำคัญ ในที่นี้จะกล่าวไว้ ๑๐ ประการ

๑. การพัฒนาชุมชน คือ การพยายามที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนภายในชุมชนให้ดีขึ้นหรืออาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้คนหรือชุมชนนั้นมีความเจริญขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทั้งนี้หมายถึง การทำให้คนในชุมชนนั้นมีความกินดีอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากราษฎรเอง โดยราษฎรจะช่วยด้วยตนเองในการพัฒนาด้วยการเข้ามาคิดพิจารณาตัดสินใจและดำเนินการด้วยตนเองบนพื้นฐานของความสมัครใจ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายมีทักษะ มีความรับผิดชอบที่ช่วยตัวเอง

๒. การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือเป็นลักษณะทางกายภาพตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน การประพฤติปฏิบัติแบบเก่า ๆ ของชุมชนนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสองอย่างด้วยกัน ด้วยวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวคิดให้ถูกต้อง

๓. การดำเนินงานจะต้องสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ทั้งนี้หมายถึงว่ากิจกรรมใด ๆ ที่จะนำไปส่งเสริมให้ประชาชนรับปฏิบัติ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีความต้องการอยู่แล้ว หรือเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของประชาชน และสามารถทำให้ประชาชน รู้สึกต้องการได้

๔. การพัฒนาชุมชนจะต้องใช้หลักการยั่วยุ เร่งเร้า ส่งให้ประชาชนเกิดความคิด ริเริ่มและรู้จักวิธีช่วยตนเองโดยพลังกลุ่มคน ตลอดจนการดำเนินการไปตามโครงการพัฒนานั้น

๕. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน ยังยูละส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่ม

๖. แผนงานพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับหน่วยงานของรัฐบาล และองค์การอาสาสมัครเอกชน

๗. รัฐบาลหรือแหล่งให้ความช่วยเหลือจากภายนอก จะให้ความช่วยเหลือเฉพาะสิ่งใดสิ่งที่เกิดความสามารถที่ชุมชนหรือราษฎรจะจัดมาให้เอง เช่น ความรู้ทางวิชาการ วัสดุ และเงินเท่าที่จำเป็น

๘. จะต้องมีการรวบรวมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มิใช่ดำเนินการแต่เพียงหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด เพราะปัญหาของชุมชนอยู่นอกเหนือความสามารถของหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด โดยเฉพาะและการที่จะพัฒนาชุมชนให้ได้ผลจะต้องเป็นการพัฒนาโดยมุ่งประชาชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงใช้หลักการที่เรียกว่าการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ คือ มุ่งที่จะพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ใช่เพียงใดด้านหนึ่งด้านเดียว

๙. ขบวนการพัฒนาชุมชน จะต้องพิจารณาถึงสังคม ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นหลัก

๑๐. วิธีการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยหลักการและแนวทางระบอบประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานในการดำเนินการ

๒.๒.๙ วิธีการพัฒนาชุมชน

จากความหมาย แนวคิด หลักการพัฒนาชุมชนที่ศึกษามาแล้วในเบื้องต้นและพื้นฐานในการที่จะกำหนดวิธีการที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชน นักวิชาการและนักปฏิบัติการพัฒนาชุมชน ได้กล่าววิธีการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ได้เสนอแนะวิธีการพัฒนาชุมชนไว้ ๗ วิธีการคือ

๑. การให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนที่มีการศึกษาต่ำให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์โดยกระบวนการให้การศึกษอบรม พัฒนาความรู้ ความคิด เฉลียวฉลาด อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์แต่สิ่งที่ดีงามซึ่งได้จากการศึกษอบรม

๒. การจัดตั้งกลุ่มและพัฒนากลุ่มหรือองค์กรของประชาชนให้เป็นผู้พร้อมที่จะรับและร่วมปฏิบัติในสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อันเกิดจากการพัฒนาอยู่เสมอ รวมพลังความคิด แรงกาย แรงใจ และวัสดุเงินทุน เพื่อรวมกันเป็นกลุ่มขึ้น และเป็นองค์กรสร้างพลังการคิดตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบต่อกัน อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นร่วมกันในหมู่ประชาชนเป็นตัวของตัวเองในที่สุด

๓. การสรรหาและพัฒนาผู้นำของชุมชน การจัดตั้งกลุ่มของประชาชนขึ้น เพื่อบริหารงานและคิดสร้างกิจกรรมและแนะนำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มออกให้ เกิดประโยชน์ โดยต้องมีผู้นำและผู้ปฏิบัติงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นผู้นำที่ดีและเข้มแข็งสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้านบริการและนำความคิดประชาชนแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เป็นอย่างดี

๔. การส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐออกไปปฏิบัติงานอย่างเป็นมิตรกับประชาชนในชุมชนเจ้าหน้าที่ของรัฐควรทำหน้าที่เป็นเพื่อคู่คิด คอยแนะนำแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการคิดริเริ่มแสวงหาพลังมวลชน กระตุ้น เร่งเร้าให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม และกล้าคิด มีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองได้

๕. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพัฒนาเชื่อมั่นว่าการเริ่มต้นที่ดีช่วยให้งานสำเร็จในแล้วครั้งหนึ่ง และการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชุมชนนั้นไม่ควรจะล้มเหลวเพราะจะเป็นการทำลายแรงบันดาลใจ ความกล้ากระตือรือร้นในการทำงานของประชาชน ดังนั้นการศึกษวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนควรต้องมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและตระหนักในปัญหามากขึ้น ดังนั้นก่อนลงมือทำโครงการพัฒนาจะต้องมีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทุก ๆ ด้าน ของชุมชน และข้อมูลแต่ด้านให้ประชาชนและผู้นำมีส่วนร่วมรับผิดชอบรับรู้อย่างใกล้ชิดเพราะประชาชนและผู้นำได้รับรู้อย่างใกล้ชิดเพราะประชาชนและผู้นำได้รับรู้ปัญหาด้วยตัวของเขาเอง

๖. การวางแผนและวางโครงการ การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีการวางแผนอย่างมีระบบและมีหลักวิชาการ การนำแผนออกปฏิบัติโดยทำเป็นแผนโครงการต่าง ๆ และการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงเน้นการวางแผน วางโครงการขึ้นโดยประชาชนตามสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน และทางฝ่ายรัฐบาลจะต้องมีการวางแผนจากเบื้องบนแล้วต้องมีการวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับแผนของประชาชนเป็นสำคัญ

๗. การประสานงานและการร่วมมือในการปฏิบัติงาน การพัฒนาชุมชนไม่ใช่เป็นงานของประชาชนหรือหน่วยงานของรัฐคนใดคนหนึ่ง หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะแต่เนื่องจากกิจกรรมที่จะต้องพัฒนาในชุมชนนั้นมีมากมาย จะต้องทำให้การประสานสอดคล้องเกื้อกูลกัน ดังนั้นการประสานงานทั้งทางวิชาการ บุคคล งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในโครงการจึงมีความจำเป็นและสำคัญ ในโครงการและการนำโครงการออกปฏิบัติและขั้นตอนต่าง ๆ ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทุกคนทุกหน่วยงานที่รับผิดชอบจะต้องให้ความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและความถนัดของตน เพื่อให้การวางแผน การปฏิบัติออกมาให้เกิดความรัดกุมและรับรู้ร่วมกันจากการมีส่วนร่วมทุกฝ่าย

จากความหมายของการพัฒนาชุมชน ปรัชญา แนวคิด อุดมการณ์ หลักพัฒนาหรือองค์ประกอบของการพัฒนา วิธีการและกระบวนการของการพัฒนา เป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่น

จะต้องเข้าใจอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ใหญ่ กำนัน พระภิกษุสงฆ์หรือเจ้าหน้าที่ทางราชการ องค์กรต่าง ๆ จะต้องรับรู้ ถือว่า หลักการพัฒนานั้นจะเป็นกรอบแนวคิดหรือยุทธวิธีในการพัฒนาชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่ประชาชนหรือชุมชนนั้นให้ความเคารพ นับถือ ศรัทธาสามารถชักจูงแรงศรัทธาของชุมชนมาร่วมในการพัฒนาในท้องถิ่นที่อยู่ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าโดยพัฒนาที่คนและสังคมให้เข้าใจของหลักของการพัฒนาชุมชน อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาต่อไป

๒.๒.๑๐ ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นการนำวิธีการพัฒนามาใช้ในชุมชนวิธีการหนึ่ง เช่นเดียวกับการพัฒนาการศึกษา การพัฒนาการเมือง การพัฒนาชนบท การพัฒนาการเกษตร การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นต้น ซึ่งมีปรัชญา แนวความคิด หลักการ วิธีการและแนวทางปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงแตกต่างออกไปจากการพัฒนาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงไม่ใช่การพัฒนาชุมชนทั้งหมด เนื่องจากเนื้อหาสาระของการพัฒนาชุมชนมีขอบข่ายกว้างขวาง จึงได้จัดแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ความเป็นมา ปรัชญา แนวความคิด ความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ เป้าหมาย และการพัฒนาด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

๑. ความเป็นมาของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน (Community Development) มีที่มาจากคำว่า “การศึกษามวลชน” (Mass Education) โดยได้นำมาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ อันเป็นผลมาจากรายงานเกี่ยวกับการศึกษามวลชนในสังคมแอฟริกา (Mass Education in African Society) ซึ่งคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายการศึกษา ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศไทย กำหนดนโยบายการปกครองอาณานิคมให้ทวีปแอฟริกา ด้วยการเปิดโอกาสให้เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง เพื่อสร้างความรัก ความศรัทธา และความจงรักภักดีแก่ประชาชน ซึ่งเป็นลักษณะของการพัฒนาชุมชน แต่ไม่ได้รับความนิยมนักนักเพราะว่า “มวลชน” มีความหมายในทางการเมืองมากเกินไป และคำว่า “การศึกษา” ในประเทศต่าง ๆ ก็ให้ความหมาย ได้หลายประเด็น เมื่อแปลความหมายเป็นภาษาท้องถิ่นของแต่ละประเทศ ก็อาจมีความแตกต่างกันและเกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ คำว่า “การพัฒนาชุมชน” ถูกนำมาใช้แทนคำว่า “การศึกษามวลชน” เป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.๑๙๔๘ โดยที่ประชุมสัมมนาของผู้เชี่ยวชาญเรื่อง การบริหารและการปกครองประเทศในทวีปแอฟริกา (African Administration) ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศ

อังกฤษ หลังจากนั้นก็ได้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายไปทั่วโลก ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากเหตุผลหลายประการ คือ

๑) การพัฒนาชุมชนเป็นคำกลาง ๆ ที่ทุกประเทศสามารถนำไปใช้ได้ ไม่ว่าประเทศนั้นจะปกครองด้วยระบอบใดและใช้เศรษฐกิจระบบใด เพราะทุกประเทศมีชุมชน และการพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาประเทศ

๒) คำว่า “การพัฒนาชุมชน” เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๘ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงแล้วประเทศที่เป็นเจ้าของอาณานิคม โดยเฉพาะประเทศอังกฤษได้พยายามแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อนำมาใช้บริหารและปกครองดินแดนในอาณานิคมของตนเองการพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้อย่างได้ผล จึงทำให้ได้รับความนิยมมากขึ้น

๓) หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศอาณานิคมที่ถูกปกครองโดยประเทศอื่นเกิดความตื่นตัวเรื่องอิสรภาพในการปกครองตนเอง จึงเกิดประเทศเอกราชใหม่ ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมากประเทศเหล่านี้ยังต้องพัฒนาล่าหลังในด้านต่าง ๆ จึงนำวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ในการพัฒนาประเทศ

๔) ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ นักเศรษฐศาสตร์กำหนดคำว่า “การพัฒนา” ขึ้นใช้และได้รับความนิยมแพร่หลายในระดับหนึ่งแล้ว หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นักวิชาการสาขาอื่น ๆ โดยเฉพาะนักสังคมวิทยาได้ให้ความสนใจกับการพัฒนาสังคมและชุมชนอย่างจริงจัง ทำให้ การพัฒนาชุมชนแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

๕) องค์การสหประชาชาติยอมรับและสนับสนุน หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่าง ๆ ประสบปัญหาจากภัยของสงครามและผลต่อเนื่องจากการเรียนรู้อิสรภาพ และการแยกตัวของประเทศอาณานิคมดังกล่าวมาแล้ว องค์การสหประชาชาติจึงนำวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำให้การพัฒนาชุมชนมีความเป็นสากล คือ ใช้กันทั่วไปทุกประเทศ โดยได้กำหนดความหมาย หลักการ และวิธีการของการพัฒนาชุมชนขึ้นใช้ร่วมกันทั้งยังกำหนด “ทศวรรษแห่งการพัฒนา” ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๖๐-๑๙๖๙ ขึ้นเป็นครั้งแรกและยังให้ปี ค.ศ. ๑๙๗๐ - ๑๙๗๙ เป็น “ทศวรรษที่สองแห่งการพัฒนา” ติดต่อกันอีกด้วย นับเป็นการสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนแพร่หลายและรวดเร็วยิ่งขึ้น

๖) หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่าง ๆ ในโลกแบ่งตามอุดมการณ์ และลัทธิทางการเมืองและเศรษฐกิจออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มเสรีประชาธิปไตย กับกลุ่มสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ทั้งสองกลุ่มต่างแข่งขันกันพัฒนาประเทศอุดมการณ์และวิธีการของตน มีแผนและโครงการพัฒนาที่ชัดเจน ที่สำคัญ คือ ได้นำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประเทศเสรีประชาธิปไตย ซึ่งนำโดยประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมีปรัชญาและแนวความคิดในเรื่องการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ซึ่งตรงกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน จึงสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

๒. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

พัฒนา บัญญัตินพนธ์ กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการ อย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดสร้างสรรค์ และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการดูแลตนเองตามระบบประชาธิปไตย” การพัฒนาชุมชนจึงเป็นงานที่ลงมือ ทำกับคนสร้างอุดมการณ์สร้างค่านิยม ศักดิ์ศรีของคนได้

ตระหนักถึง “การพัฒนาตนเอง” ด้วยวิธีการกระตุ้นเตือน ยั่วยุให้ประชาชนลุกขึ้นมาแก้ปัญหาด้วยตัวของประชาชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงของประชาชนและควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าหากประชาชนไม่รู้จักคิดริเริ่มให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง” การทำงานพัฒนาชุมชนต้องร่วมมือกับประชาชนอย่างจริงจังโดยดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาให้มากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนของ “การร่วมคิด ร่วมทำ” นั่นถือว่าสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่า “งานพัฒนานั้นเป็นงานเขา” ซึ่งเขาจะเกิดสำนึกที่จะสานต่อโครงการให้ยั่งยืนสืบไป

สุเทพ เชาวลิท กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมมือกันระหว่าง “เจ้าหน้าที่ของรัฐ” กับ “ประชาชน” และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองใน ระบอบประชาธิปไตย ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนว่า “อยู่ที่ความร่วมมือกัน” ระหว่างรัฐกับประชาชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับในภาคประชาชนกันเอง แม้จะมี “ทุนทางสังคม” อยู่ค่อนข้างมาก แต่สิ่งที่ขาดแคลนเป็นอย่างยิ่งคือ “เงิน เทคโนโลยี” รัฐบาลจึงควร เข้าไปช่วยเหลือในสิ่งที่ประชาชนขาดอยู่

สนิธย์ บุญชู กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการ (Movement) ที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนด้วยกันเอง แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่ม ก็ให้ใช้ “เทคนิคกระตุ้นเตือน” ให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น จนดูเหมือนว่า “ความร่วมมือของประชาชนต่องานพัฒนาชุมชน” เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้เด็ดขาดและต้องอาศัย “การกระตุ้น” เป็นระยะ ๆ ขาดไม่ได้เช่นกัน เพื่อให้ประชาชนเกิดการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

ปกรณ อังคุสิงห์ กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งจะ ชักจูงและส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้สึกระตือรือร้น สนใจที่จะเข้าร่วมดำเนินการปรับปรุงการทำการบ้านและสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น” การทำงานพัฒนาชุมชนนั้นไม่ใช่งานที่จะกระทำได้อย่างผิวเผินเพียงแค่ข้ามเดือนข้ามปี แต่ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด ซึ่งปัจจุบันงานพัฒนาในลักษณะต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุดนั้นแทบจะกล่าวได้ว่า “ยังไม่เกิด”

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์ กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้น เตือน ยั่วยุและส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามระบบประชาธิปไตย

สาย หุตะเจริญ กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน เป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน หมายถึง การวางแผนเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มประชาชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี การ

อนามัย และการเมืองการปกครอง” โดยเฉพาะมองความสำคัญของ “อนามัย”ซึ่งจะมองไปที่ “คุณภาพชีวิต” ของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องใช้เวลาและจำต้องอาศัยกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้อง กระทำอย่างรีบร้อน เพื่อให้การพัฒนาไปถึงประชาชนอย่างแท้จริงและเพื่อให้ “ทิศทางการพัฒนา” เป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่าการพัฒนาทั่วไป ไปหลายเท่าตัว

ไพฑูรย์ เครือแก้ว กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุกๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน

จิรพรรณ เครือแก้ว กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นทุกด้านนั่นคือ จะต้องพัฒนาคนกลุ่มชน สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสาธารณสมบัติและพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้บรรลุผลแก่เศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการเมืองของชาติโดยรวม

พัฒน์ สุจ้านง กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้นด้วยความร่วมมือกันระหว่างรัฐและประชาชน โดยวิธีการปรึกษาหารือกัน “การมีส่วนร่วมของประชาชน” โดยมองว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเกิดจาก”การมีส่วนร่วมของประชาชน” เป็นประเด็นสำคัญ

วิทยากร เชียงกุล ให้ความหมายว่า การพัฒนาที่แท้จริง หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจความสงบสันติ การพัฒนาชุมชนนั้นจุดเน้นควรอยู่ที่ การพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณ สินค้าหรือการเพิ่มรายได้หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจ ความสุขของประชาชนมากกว่า **ขอบเขมกลัด** กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ความรู้สึกรู้จักคิด ทักษะคิด บุคลิกภาพ นิสัยใจคอ ความชำนาญชำนาญ ทัศนคติ และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน” การพัฒนาชุมชนจะต้องลงไปถึงตัวคน ความรู้สึกรู้จักคิดทัศนคติของผู้คน หรือ”ผู้รับการพัฒนา”ด้วย ซึ่งถือว่า เป็นส่วนสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน เพราะถ้าหาก “การพัฒนาคน” ด้วยเรื่องเหล่านี้ไม่เกิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ปัญหาที่มีอยู่ว่าความคิดเช่นนี้จะเกิดขึ้นจริงและกว้างขวางได้มาน้อยเพียงใด เพราะตัวอย่างการพัฒนาในแนวทางนี้มีให้เห็นมาแล้วมากมายในสังคมไทยแต่ก็ระยะเวลาช่วงสั้น ๆ เท่านั้น ที่ประชาชนให้ความสนใจ จากนั้นก็ปล่อยให้เงียบหายไปนั่นเอง

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุง “หมู่บ้าน” ด้วยการกระทำร่วมกันระหว่างประชาชน และหน่วยงานของรัฐหรือ เอกชน เพื่อให้หมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติได้อย่างมั่นคงด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนใหญ่ในท้องถิ่น และถ้าหากว่าชุมชนขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จำเป็นแก่การเปลี่ยนแปลง ฝ่ายรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยจัดหาสิ่งจำเป็นที่ขาดแคลนนั่นได้

๓.แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน

จากปรัชญาของการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือ การพัฒนาคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้าร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุก ๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชน

๓) การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน จากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน การพัฒนาชุมชน จึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตัวเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสุขภาพ

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาชุมชนได้ผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นกับชุมชนนั้น ดังนั้น นอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตัวเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่น ๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ เป็นแผนและโครงการที่รัฐดำเนินการผ่านหน่วยราชการ ไม่ใช่เป็นแผนและโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนโดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชนดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่น ๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่ชุมชนจนมีความรู้ ความสามารถในการระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะ ค้นหา วิธีการแก้ปัญหา และดำเนินแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเอง

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนละทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากรงบประมาณหรือทรัพยากรระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคน และทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใด จึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก และรัฐจะต้องเป็นสัดส่วนสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้ ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัดไม่สามารถดำเนินงานพัฒนา

ชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในกลุ่มชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน หลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัด แรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

๙) ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็กรูปธรรมกับนามธรรมความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

๑๐) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม ดังนี้

(๑) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน จะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

(๒) การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลความต้องการของประชาชนในชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

(๓) การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๔) การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ไม่เฉื่อยชาหรือท้อถอย

จะเป็นว่า แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกัน รับผลที่เกิดขึ้นแนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวทางของ”การพัฒนาชุมชน”

๔.เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

เมื่อศึกษาวิเคราะห์ปรัชญา แนวคิด ความหมาย ลักษณะและองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนแล้ว พบว่าการพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การพัฒนาคนที่มีความสุข และการพัฒนากลุ่มคนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และมีความสุขดังนี้

๔.๑ การพัฒนาคนให้มีความสุข

คนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ได้รับผลที่เกิดขึ้นและเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายสุดยอดหรือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และมีความสุข โดยวิธีต่อไปนี้

๔.๑.๑ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คือ ทำให้คนมีความรู้ ความสามารถมีทักษะ ในการประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เลี้ยงตนเองและครอบครัว มีความรู้ทางการเมืองและความรู้จำเป็นในการดำรงชีวิต เกลียวฉลาด มีวิสัยทัศน์ สุขภาพดี สามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้เป็นต้น

๔.๑.๒ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม คือทำให้คนเป็นคนดีทั้งกายคิด การพูดและการประพฤติ ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ละเว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าตัวเอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักความพอเพียงในสิ่งต่าง ๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่วได้ เป็นต้น

๔.๑.๓ การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจดีงาม เยือกเย็น มั่นคง ผ่องใส ไม่มีความเครียด มีความสุขุมเยือกเย็น มีเมตตากรุณา รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณเข้าถึง สัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นต้น

๔.๒ การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึก ร่วมกัน มารวมกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำให้บางอย่างด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร และมีความเชื่อมโยงกันเป็น เครือข่ายย่อย ๆ ขึ้นทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อ ประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ขึ้น ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑) มีจิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของ ชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและมีมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการ แก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

๒) มีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ทำให้ ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความปิติ ความสุขอย่างล้นเหลือ และเกิดพลัง อย่างมหาศาล เป็นพลังเยียวยา ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข จิต วิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรง แล้วยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้ สมาชิกในชุมชนมีจิตใจแข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะร่วมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป

๓) เป็นชุมชนเรียนรู้ คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและความรู้เกี่ยวกับ

ชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติประสบการณ์ที่ได้ร่วมกัน หรือเป็นกระบวนการการเรียนรู้และตัดสินใจ ความรู้ร่วมกันที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การเป็นชุมชนร่วมกัน เพราะผลจากการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดหาวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนตนเอง

๔) มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึก ชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

๕) มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๖) มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

๗) มีภาวะผู้นำชุมชนคือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิกให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียวพร้อมที่จะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยสรุปผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ ผู้ที่เชื่อมประสานแนวความคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

๘) เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอจะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

๙) เป็นชุมชนสงบสุขชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสงบสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

๑๐) เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้ โดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเองชุมชนเข้มแข็งจึงสามารถแก้ปัญหาได้ทุกชนิด ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมการเมืองและสุขภาพ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวถึง เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน ว่างานพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน แม้จะเป็นคำกล่าวสั้น ๆ แต่มีความชัดเจนถึงเป้าหมายพัฒนาว่าต้องลงสู่การพัฒนาคนเป็นหลัก เพราะคนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะขับเคลื่อนแผนและโครงการให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้

การพัฒนาคน หมายถึง การกระทำใดๆ ที่ทำให้คนเป็นคนเฉลียวฉลาดขึ้นหรือทำให้คนเป็นคนที่ดีสุภาพ รวมทั้งพัฒนาความรู้สึกรักใคร่ กิริยามารยาทบุคลิกลักษณะนิสัยใจคอ ความชำนาญ ทัศนคติ ค่านิยมของคน

การพัฒนาสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่ต้องการพัฒนา คือ วัตถุหรือสิ่งแวดล้อมคนให้เจริญขึ้น เป็นการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อันจำเป็นแก่มนุษย์ การครองชีพ การอยู่รอดและ การมีชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย

และมีความผาสุกเพิ่มขึ้น ในการพัฒนาชุมชน แม้ว่าจะให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนมากกว่าสิ่งอื่นใดแต่ก็ต้องยอมรับว่า วัสดุสิ่งแวดลอมคนก็มีความจำเป็นอย่างยั้งที่จะต้องพัฒนาให้ทันกับการพัฒนาคน

ฉะนั้นงานพัฒนาชุมชน จึงมีเป้าหมายที่จะต้องพัฒนาทั้งสองด้านควบคู่กันไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์นั้น จึงต้องพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปพร้อม ๆ กัน

๕.หลักการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

๑) โครงการพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับความต้องการอันแท้จริงของประชาชน เริ่มจากโครงการง่าย ๆ ก่อนแล้วค่อยๆ ไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

๒) โครงการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเป็นโครงการเอนกประสงค์ คือ มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน หรือปรับปรุงความสุขความเจริญได้ในหลายๆ ด้าน พร้อมๆ กัน

๓) การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเริ่มการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน พร้อมๆ กับการดำเนินการของชุมชน

๔) ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่เพื่อเป็นการสร้างชุมชน และจัดรูปสถาบันหรือหน่วยงานปกครอง หน่วยงานบริหารของประชาชนขึ้น

๕) ต้องแสวงหาผู้นำในท้องถิ่น และพัฒนาผู้นำท้องถิ่นขึ้นตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของชุมชน

๖) ให้สตรีและเยาวชนได้เข้าร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรีมีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของงานและแนวความคิดต่าง ๆ ส่วนเยาวชนสามารถเป็นกำลังรับช่วงงานและขยายผลงานได้เป็นอย่างดี

๗) รัฐบาลจะต้องจัดบริการไว้ให้พร้อมเพื่อสนับสนุนงานและเป็นหลักประกันในประสิทธิภาพของผลงาน และเป็นกำลังให้แก่ประชาชน

๘) ต้องมีการวางแผนเพื่องานงานพัฒนาชุมชน ตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่นและการบริหารงานในทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

๙) ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนนั้น ควรสนับสนุนให้องค์การเอกชนองค์การอาสาสมัครต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๑๐) ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนนั้นต้องมีการวางแผนให้มีการพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กันทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ระดับกับทุกส่วนของประเทศ จุดเน้นอันสำคัญของหลักการพัฒนาชุมชนดังกล่าว คือ การให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลง ทัศนคติ ค่านิยมของประชาชน ซึ่งเราต้องยอมรับความจริงว่า ประชาชนทั่วไปมองว่า การพัฒนาเป็นเรื่องของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะลงไปทำงานพัฒนาให้ชุมชนชาวบ้านมีบทบาทเพียงผู้รอรับการพัฒนา ขณะเดียวกันมองว่า การพัฒนาคือการทำให้เจริญ ทำให้ชนบทกลายเป็นเมือง และทำให้ใหญ่โตขึ้นเป็นนคร มหานครในที่สุด ซึ่งความคิดเหล่านี้ได้กลายเป็นอุปสรรคอันสำคัญยิ่งต่อการพัฒนา ทำให้การพัฒนาอยู่ในกรอบแคบๆ ตามขีดจำกัดของรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี กล่าวถึง หลักการพัฒนาชุมชนว่า

๑) หลักความร่วมมือของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม ในการดำเนินงานให้มากที่สุด โดยการเปิดโอกาสให้มีการศึกษา การร่วมพิจารณาและการตกลงใจร่วมกันในการ แก้ปัญหา หรือการวางโครงการต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีสิทธิและเสมอภาคที่จะมีส่วนร่วมในการ รับผิดชอบต่อสังคม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบงานพัฒนาชุมชนของตน

๒) หลักการแสวงหาผู้นำในการพัฒนาชุมชนนั้นเน้นในเรื่องการค้นหาผู้นำและพัฒนา คุณลักษณะผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชนเพราะจุดมุ่งหมายสุดท้ายของการพัฒนาชุมชนคือการให้ประชาชน พึ่งตนเองและสามารถช่วยตนเองได้ ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

๓) หลักการสมทบ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและสนับสนุนให้สถาบันของประชา ชนซึ่งเป็นศูนย์กลางในการศึกษา และเป็นแกนในทางปฏิบัติการพัฒนาชุมชนจึงมุ่งไปที่การทำงานกับกลุ่ม คนเป็นประการสำคัญ

๔) หลักการสมทบ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและสนับสนุนให้ประชาชนใช้ แรงงานและวัสดุอุปกรณ์ในชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างเต็มที่ จึงต้องกระตุ้นให้ประชาชน รู้จัก เสียสละแรงงานวัสดุอุปกรณ์ของตนสมทบกับของรัฐบาลอีกทางหนึ่งซึ่งจะช่วยให้งบประมาณอันจำกัดของ รัฐบาลสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๕) หลักการประสานงาน โดยตัวของการพัฒนาชุมชนเองไม่สามารถได้ชัดเจนว่าเป็นงานของ ใคร ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยลำพังตัวเอง ต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องจึงจะประสบความสำเร็จ

๖) หลักการรับผิดชอบร่วมกัน แม้โครงการพัฒนาชุมชนจะเสร็จสิ้นลงแล้วก็ตามแต่ยังต้องมี การรับผิดชอบดูแลรักษาให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์ของชุมชนให้นานที่สุด เพราะฉะนั้นต้องทำให้ประชาชนเข้า มามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบด้วย จึงทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ และเกิดความรู้สึกหวงแหน ที่จะดูแลรักษา ในการดำเนินงานให้คงไว้ตลอดไป

๗) หลักการขยายผลหรือการสร้างเครือข่าย การพัฒนาชุมชนนั้นมีระเบียบแบบแผนในการ ดำเนินงาน จึงสามารถที่จะบอกผลที่จะเกิดขึ้นมาได้พอสมควร และเป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปใช้เป็น แนวทางในการพัฒนาในชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

จากหลักการพัฒนาชุมชนดังกล่าวมาเป็นลำดับข้างต้น จะเห็นว่าความสำเร็จในการพัฒนา ชุมชนเกิดจากชุมชนไม่ว่าจะเป็นหลักความร่วมมือของประชาชน การทำงานร่วมกันกับกลุ่มการแสวงหา ผู้นำ และความรับผิดชอบร่วมกัน ล้วนเกิดจากคนในชุมชนทั้งสิ้นนักพัฒนาอาจมีบทบาทในช่วงแรกที่เข้าไป ช่วยกระตุ้นให้เกิดการร่วมคิดร่วมทำ และมีบทบาทในฐานะ”ผู้ประสานงาน” เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่าง ประชาชนด้วยกันเองและประสานขอความร่วมมือ ความช่วยเหลือ จากหน่วยงานของรัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้งานสำเร็จลงอย่างสมบูรณ์

๖.หลักการปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี ยังได้ให้หลักปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน ที่พัฒนาและประชาชนควรยึดถือ เป็นแนวทาง อีก ๖ ประการ คือ

๑) หลักการที่ให้ประชาชนช่วยตัวเอง คือ การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มี การช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด เพราะทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชน คือ ประชาชนในชุมชน การที่จะให้บุคคลนั้นมีค่าและประสิทธิภาพสำหรับชุมชนได้ ก็คือ การสร้างความสามารถในการพัฒนาและ

แก้ไขปัญหของชุมชนของตนเองด้วยตนเองเป็นสำคัญ เพราะประชาชนในชุมชนนั้น รู้สภาพความเป็นจริงในชุมชนได้ดีกว่าผู้อื่น ส่วนการช่วยเหลือจากภายนอกนั้น เพียงเพื่อช่วยให้เขาสามารถช่วยตนเองได้เท่านั้น ไม่ควรช่วยในสิ่งทุกอย่างจนเขาไม่ได้มีส่วนร่วมในอันที่จะเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง การที่จะกระตุ้นให้ประชาชนกระตือรือร้นที่จะช่วยตัวเองนั้น ควรปฏิบัติดังนี้

- ๑) เริ่มจากภาวการณ์และสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน
- ๒) เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ และจากสิ่งที่ง่ายไปหายาก
- ๓) ไม่รีบเร่งทำโครงการดำเนินงาน แต่ค่อยทำต่อไป เพื่อให้โอกาสเขาได้เรียนรู้จากการทำงานนั้น
- ๔) พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

๒) หลักการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในงาน หมายถึง ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา การที่เขาได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนั้นจะทำให้เขาได้โอกาสพัฒนาตนเองยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนของเขานั้น เป็นความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเองความสามารถของตนเองและความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันมีผลต่อการปฏิบัติงานในด้านอื่น ๆ ในภายใต้อีกมาก เป็นการสร้างความภูมิใจในตนเอง และการสร้างนิสัยรักในการทำงานร่วมกันให้เกิดขึ้น

๓) หลักความเสมอภาคในการดำเนินงาน ในการดำเนินงานใด ๆ นั้นทุกคนจะต้องมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน ให้ความสำคัญแก่บุคคลในทุก ๆ ด้านอย่างเสมอภาคกันเพื่อเป็นการผูกใจของผู้ปฏิบัติงานทุก ๆ คนมีความรู้สึกเท่าเทียมกัน เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงาน นั้น ๆ ย่อมที่จะมีความสามารถในการที่จะแสดงความคิดเห็น คัดค้านสนับสนุนได้เท่า ๆ กับบุคคลบุคคลอื่น ๆ ไม่มีใครสำคัญว่าใคร และทุกคนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากผลการพัฒนาได้เท่าเทียมกัน

๔) หลักการใช้ประโยชน์ผู้นำท้องถิ่น การเริ่มต้นปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ และการสนับสนุนในกิจกรรมของประชาชนนั้น ก็คือ ผู้นำในท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำชุมชนไปสู่การพัฒนา เพราะว่าสมาชิกในชุมชน ส่วนใหญ่ฝากภาระและอำนาจตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนของตนเองไว้กับผู้นำ เมื่อผู้นำเห็นความสำคัญในการที่จะให้ชุมชนของตนได้รับการพัฒนา และสนับสนุนเพื่อให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นในชุมชน ย่อมที่จะตั้งใจให้ความสนับสนุนโครงการนั้น ๆ ยิ่งกว่านั้น ผู้นำยังเป็นผู้ช่วยเผยแพร่จูงใจประชาชนเข้าร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพ

๕) หลักความเข้าใจวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง นักพัฒนาจึงจำเป็นต้องทราบและยึดถือด้วย การรู้และเข้าใจ วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี จะช่วยให้ นักพัฒนาสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้นได้ด้วย

๖) หลักการประเมินผลและตรวจสอบงาน ทุกโครงการหรือกิจกรรมที่จำเป็นจะต้องมีการประเมินผลงาน เพราะจะได้รู้ว่าการดำเนินงานนั้น ๆ ได้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้หรือไม่เพียงไร มีปัญหาอุปสรรคขัดขวางในแง่มุมใดบ้าง ภายหลังที่ได้ดำเนินการไปแล้วซึ่งระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงจะได้หาช่องทางแก้ไขข้อบกพร่อง ละหาวิธีดำเนินงานที่ดีกว่ามาใช้ในการดำเนินการได้อย่างฉับพลันและเหมาะสม

พัฒน์ สุจำนงค์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนควรมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

๑) ยึดถือประชาชนเป็นหลัก โดยยึดเอาความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของประชาชนและความร่วมมือร่วมใจของประชาชนเป็นพื้นฐานความสำคัญ เพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือ ตนเองได้ในบ้านปลาย

๒) ยึดทรัพยากรของชาวบ้านเป็นหลักในการพัฒนาทั้งคน วัตถุ และสถาบันทางสังคม

๓) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือ แผนหรือโครงการพัฒนาชุมชนจะต้องมาจากประชาชนในชุมชน นักพัฒนาต้องไปทำงานร่วมกับประชาชน โดยไม่ทำตัวเป็นนายหรือผู้ที่เหนือกว่า และในการทำกิจกรรมต่าง ๆ จะต้องไม่เป็นการบังคับ ให้ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรม แต่ต้องให้เข้ามาด้วยความสมัครใจ

๔) หลักการปกครองตนเอง ต้องส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองตนเองในรูปของสถาบันทางสังคมตามกลุ่มอาชีพ วัยเพศ โดยทำหน้าที่เป็นกลางในการประสานงานที่จะนำบริการต่างๆ ทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนไปสู่ชุมชน

๕) หลักการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ โดยโดยทำหน้าที่เป็นกลางในการประสานงานที่จะนำบริการต่าง ๆ ทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนไปสู่ชุมชน

๖) การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่ทำได้ง่ายก่อนแล้วจึงค่อย ๆ ไปสู่ที่ทำได้ยากขึ้นเป็นลำดับ

๗) การเปลี่ยนแปลงชุมชนต้องคำนึงถึงสิ่งง่าย ๆ ในชีวิตของคน

๘) ยึดถือวัฒนธรรมเป็นหลัก การพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน

นอกจากนี้กรมการพัฒนาชุมชน ได้กำหนดหลักการพัฒนาชุมชนไว้ ๔

ประการ คือ

๑) ปลุกฝังความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง และการทำงานร่วมกัน ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน

๒) ยึดการมีส่วนร่วมของประชาชน งานพัฒนาชุมชนจะต้องยึดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก กล่าวคือ ต้องให้ประชาชนทราบ เข้าใจและร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เขาสำนึกว่าเป็นงานของเขา ไม่ใช่งานของรัฐ แต่รัฐบาลเข้ามาร่วมในการดำเนินงานเท่านั้น

๓) การทำงานอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นน้อยมากในการพัฒนาประเทศของเรา

๔) ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้กำลังทรัพยากรของชาวบ้านหรือของประชาชนให้มากที่สุด ผลงานพัฒนาชุมชนขึ้นแรกควรจะต้องเกิดจากการดัดแปลงแก้ไขและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านให้เป็นประโยชน์ แล้วจึงค่อยนำความช่วยเหลือจากภายนอกเข้าไปทีหลัง โดยตระหนักว่า พลังอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านนั้นหาอยู่ที่แห่งใดไม่ หากแต่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง

๕) รัฐบาลให้ความสนับสนุนทางด้านวิชาการและวัสดุ การพัฒนาที่จะให้ผลดีที่สุดและถาวรที่สุด ควรจะเกิดจากความต้องการของชุมชนว่าร่วมกันผสมผสานกับการสนับสนุนของรัฐในส่วนที่เกินขีดความสามารถชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐ จะให้การสนับสนุนทางวิชาการและวัสดุ ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) กล่าวถึง “การพึ่งตนเอง” และ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา” ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดว่าการพัฒนาชุมชน เป็นงานที่ยากและต้องอาศัยการทำงานอย่างต่อเนื่องซึ่งเกิดขึ้นน้อยมากในการพัฒนาประเทศของเรา

ทวิ ทิมขำ กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนว่า หลักการพัฒนาชุมชน หรือ การพัฒนาคุณภาพของประชาชนนั้น จะต้องเริ่มจากภาวะความเป็นอยู่ของชุมชนพยายามดึงประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เป็นการเข้าใจและระทึกใจเสมอว่า งานใดๆ ในชุมชนนั้น เป็นงานและกิจกรรมของเขาเอง และการทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามให้เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยคำนึงถึง สิ่งประกอบอื่น ๆ ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังนิสัยและส่งเสริมให้คนรู้จักคิด ตัดสินใจ วางแผน และการดำเนินการด้วยตนเองอยู่เสมอ เพราะการกระทำอยู่เสมอ ๆ ได้เป็นการพัฒนาทางสมองของตนเอง

๗.สรุป

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อการกระตุ้นเตือนช่วยเหลือและส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดวิเคราะห์ การพัฒนาชุมชนเป็นการมุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรเป็นความคิดริเริ่มประชาชนด้วย แต่พวกเขาก็ไม่รู้จักคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง การทำงานพัฒนาชุมชนต้องร่วมมือกับประชาชนอย่างจริงจังโดยดึงประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนของการร่วมคิด ร่วมทำนั้นถือว่าสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่า งานพัฒนาชุมชนนั้นเป็นงานของเราซึ่งเขาจะเกิดความสำนึกที่จะสานต่อโครงการให้ยั่งยืนไป ซึ่งการพัฒนาชุมชน จะทำชุมชนเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี และอนามัย เมื่อชุมชนเกิดการพัฒนาและความเป็นอยู่ดีขึ้นก็ส่งผลให้ประเทศชาติพัฒนาได้อย่างรวดเร็วและยั่งยืน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

ปัจจุบันปัญหาสำคัญของสังคมไทย คือ ปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชนบทอันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท ถึงแม้จะประสบความสำเร็จก็เป็นเพียงด้านวัตถุ แต่ขาดมิติทางด้านจิตใจ เป็นผลให้พระสงฆ์ในเขตชนบทได้มีโอกาสทำหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนา นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

พระสงฆ์ในชนบทที่มีพื้นฐานได้รับความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาชนบท ซึ่งเอพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาสารถประสบความสำเร็จในการดำเนินได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังไม่จำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนักและยังมีกิจกรรมลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกันอย่างเป็นกระบวนการหรือองค์กรหรือแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ จึงยังไม่เด่นชัด ดังนั้นพระสงฆ์ในชนบทจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมีคุณภาพดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทพระสงฆ์ต่อชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่ายทั้งประชาชนบางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและ

เชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อกลางในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจ

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาอันมีค่าของประชาชนประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและยังเสนอแนวคิดที่ว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุกคน ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรคำนึงอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องนับถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาดังกล่าวของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

๓. การพัฒนาชุมชนควรจะต้องเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่าง ๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

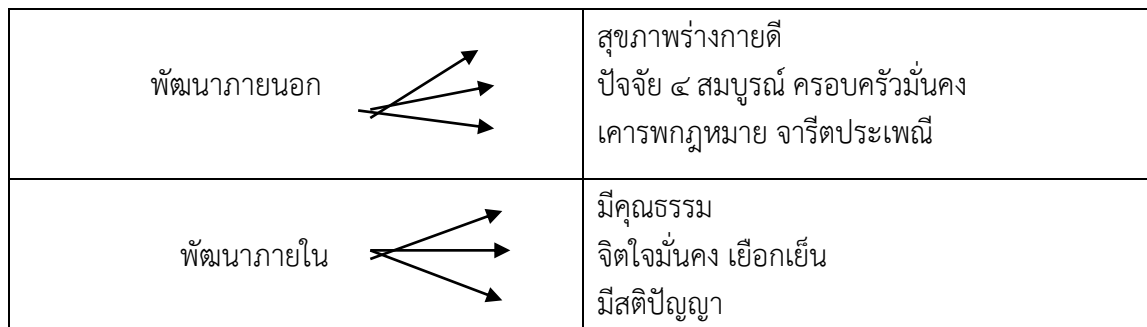
๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุก ๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชุมชนที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในการผลิตของงานพัฒนาชนบท

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือจัดปัญหาของประชาชนอย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการการพัฒนาใน ๒

ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาท คือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น

ส่วนการพัฒนาความคิดสติปัญญาต่าง ๆ ให้มีคุณภาพที่ดี ซึ่งเขียนรูปได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ การพัฒนาภายนอกและภายใน

ดังนั้นการพัฒนาพระสงฆ์จำเป็นต้องมีบทบาทที่จะชักนำประชาชน โดยพยายามสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นทั้งความเจริญภายในและความเจริญภายนอกของคนในครอบครัว ในสังคมในประเทศชาติและชาวโลกต่อไป

อภิชัย พันธเสน ยังได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในรูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านว่าในการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ถึงแม้จะมีการร่วมมือกับทางการแต่จะกระทำในลักษณะไม่เป็นทางการ คือไม่ยึดติดอยู่กับแผนทางการราชการหรือแบบแผนทางการราชการหรือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาหมู่บ้านไปตามสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่บ้านจริง ๆ จึงทำให้รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์ - ชาวบ้าน คือ พระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือข้าราชการอื่น ๆ พระสงฆ์ที่ใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวพบที่จังหวัดเลย โดยเฉพาะในพื้นที่เหล่านี้ได้พระสงฆ์จึงเข้าไปแทนโดยไม่อาศัยข้าราชการเนื่องจากเป็นการเหมาะสมที่พระสงฆ์จะเข้าไปเพื่อไปพัฒนากับชาวบ้านเพื่อป้องกันการใส่ร้ายป้ายสี ถ้าฆราวาสเข้าไปมักถูกเจ้าหน้าที่เพ่งเล็งว่าเป็นผู้นิยมคอมมิวนิสต์

๒. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ผู้ใหญ่บ้าน - ชาวบ้านการพัฒนาท้องถิ่นแบบนี้เกิดขึ้นจากสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาหมู่บ้าน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร และลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่มองเห็นต่อต้านการพัฒนาของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ต่อมาเมื่อทำได้ว่าเหตุการณ์ภายในหมู่บ้านย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่นมากขึ้นจึงอาสาเข้าช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทได้มาก ตัวอย่างดังกล่าวศึกษาจากประสบการณ์การทำโครงการพัฒนาของพระเทพกวี แห่งวัดป่าตาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่

๓. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - กำนัน - ชาวบ้าน ได้จากกรณี ศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ด ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยที่กำนันคอยดูอยู่ห่าง ๆ เพราะไม่แน่ใจ

ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ เมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพก็น่าจะเข้าร่วมกับพระสงฆ์ด้วย เพราะมีฉะนั้นก็น่าจะถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทในการช่วยเหลือชาวบ้านไปด้วย

๔. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ – ข้าราชการ – ชาวบ้าน รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านลักษณะนี้มีตัวอย่างอยู่สามลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ – ครูใหญ่ – ชาวบ้าน โดยเฉพาะครูใหญ่ที่เคยเป็นพระสงฆ์ในหมู่บ้านนั้นมาก่อนมีความสนิทสนมกับพระสงฆ์ จึงช่วยพระสงฆ์ทำงานพัฒนาท้องถิ่น ลักษณะที่สอง เป็นความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ – ข้าราชการฝ่ายปกครอง – ชาวบ้าน ลักษณะของการร่วมมือพัฒนา และการพัฒนาลักษณะสุดท้าย เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ – ข้าราชการ – ชาวบ้าน ข้าราชการในที่นี้หมายถึงข้าราชการในสังกัดกระทรวงต่าง ๆ นอกเหนือจากกระทรวงมหาดไทย ยังมีข้าราชการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาร่วมช่วยเหลือให้อุปถัมภ์พระสงฆ์เป็นต้น

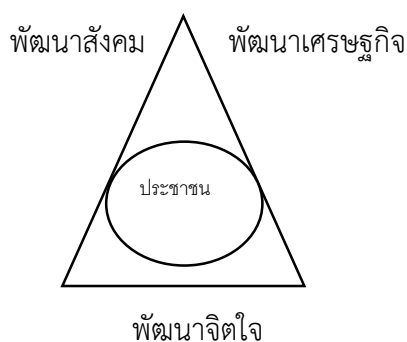
ดังนั้นพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนา มีสาเหตุที่ต้องเป็นผู้นำด้านพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ ให้การศึกษาแก่ประชาชนและเป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาชนบทจึงมีพระสงฆ์หลายรูปรวมกลุ่มกันพัฒนาองค์กรหรือชุมชนขึ้น ได้แก่

๑. กลุ่มเพื่อนงานพัฒนาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระสงฆ์ระดับเจ้าคณะจังหวัดทั้ง ๑๗ เพื่อร่วมมือกันด้านการปกครอง การศึกษาและการพัฒนาชนบท

๒. กลุ่มพระสงฆ์พัฒนา เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดนครราชสีมา โดยมีพระราชสีมาภรณ์ เป็นแกนนำพระสงฆ์ มีการร่วมกันสร้างนิคมเกษตร หมู่บ้านปลอดภัยอบายมุข การสร้างชุมชนชาวพุทธที่วัด การรื้อระบบบุญสหัสวรรษและบุญพัฒนา

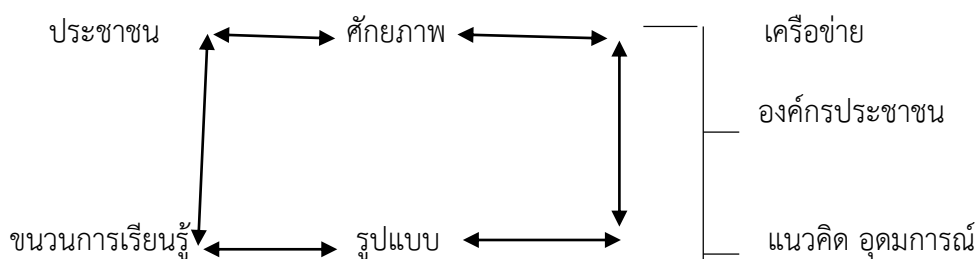
๓. กลุ่มสหกรรมเพื่อการพัฒนา เป็นกลุ่มพระสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์และการอบรมจิตใจคู่ไปกับการพัฒนาท้องถิ่น อบรมเยาวชนเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาตั้งสหกรณ์ร้านค้าธนาคารข้าว และเกษตรแบบผสมผสาน

๔. กลุ่มวิทยาการแผ่นดินทองมีศูนย์ที่วัดเทพสถิตอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ช่วงที่ยังไม่ได้จัดตั้งจังหวัดอำนาจเจริญ) โดยมีพระครูมงคลวรรัตน์เป็นแกนนำ มีคณาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ซึ่งทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านคุณธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ ตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองที่ว่าการพัฒนาชนบทต้องพัฒนาทั้ง ๓ คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ ดังแผนภูมิที่ ๒

แผนภาพที่ ๒.๒ การพัฒนาชนบทต้องทำทั้งสามด้าน

การพัฒนาทั้งหลายทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนได้ยอมรับแล้วว่า รูปแบบการพัฒนาที่ถูกต้องมีคำตอบที่หมู่บ้าน และในหมู่บ้านมีภูมิปัญญาชาวบ้าน พระสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา พระสงฆ์ก็มีกระบวนการเรียนรู้งานพัฒนาจนเป็นองค์กรประชาชน มีพระเถระนักพัฒนาหลายรูปที่มีบทบาทต่อการพัฒนาและช่วยเหลือชุมชน เพราะพระสงฆ์ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นใจเพราะว่า พระสงฆ์ช่วยประชาชนได้จริง เป็นที่พึ่งอันปลอดภัยของประชาชน เพราะพระสงฆ์สอนให้รู้ว่า กระบวนการเรียนรู้มีศักยภาพมีรูปแบบการทำงาน มีเครือข่าย มีความคิดและอุดมการณ์ในการทำงานการพัฒนา จึงเป็นไปตามหลักการขององค์กรประชาชนอย่างแท้จริง

แผนภูมิที่ ๒.๓ แสดงหลักการพัฒนาขององค์กรประชาชน

จากที่กล่าวมาบทบาทของพระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนอย่างชัดเจน ซึ่ง

ต่างบทบาทที่ผ่านมาในอดีต จึงพอสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรต่าง ๆ จากรัฐบาล
๒. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบททางด้านเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม การศึกษา
๓. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรจากประชาชนท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ

๒.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

พระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ทั้งถิ่นและสังคมที่พระสงฆ์อาศัยอยู่และมีบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เป็นผู้ใกล้ชิดและเข้าใจความทุกข์ยาก ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ด้านการพัฒนาพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชน และเป็นที่ไว้วางใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สามารถชักจูงประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นหรือองค์กรทางราชการ ในการพัฒนาชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ได้พัฒนาไม่ว่า ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง วัฒนธรรม สาธารณสุข และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาค้นคว้าที่สอดคล้องกับการวิจัย จึงสรุป บทบาทของพระสงฆ์ในแต่ละด้านได้ดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชนด้านสังคม

พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ ชุมชน นักเรียน นักศึกษา เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส ส่งเสริมให้ผู้นับถือ ศาสนาพุทธได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ การเปิดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลีพร้อมกับพระปริยัติธรรมสามัญ เป็นผู้ดำเนินงานบทบาทนักสงเคราะห์ และยังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและผู้นำชาวบ้านทำให้เกิดความสามัคคีเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่ชุมชนและสังคมในท้องถิ่น

พินิจ บุญไชย และ ทรงคุณ จันทกร กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในชุมชนซึ่งพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคมพระสงฆ์จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัตรทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อยโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การรู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การรู้จักการให้ทานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างเช่น พระอาจารย์เทอดศักดิ์ จันทโชโต แห่งวัดทุ่งสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พระครูพิทักษ์พิชคามเขต วัดลุมพินีวัน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และพระอาจารย์เอก เตชวโร วัดโมกขวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และได้กล่าวถึงพระพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ได้มีบทบาทมากในด้านการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสอนให้ประชาชนลดอบายมุข อบรมจิตใจ ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งท่านจะมุ่งการพัฒนาจิตใจหรือคนก่อนสิ่งใด ยังมีการชักชวนประชาชนรวมพลังเพื่อการพัฒนา มีการระดมพลังสมอง เพื่อแก้ปัญหาให้เห็นพ้องต้องกันว่าควรพัฒนาถนนหนทางเพื่อการคมนาคมที่สะดวก โดยหลวงพ่อนานกับพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านร่วมมือกัน ใช้เครื่องมือเกษตรที่มีอยู่ช่วยกันถางป่า ขุดดินทำร่องถนนให้เกิดขึ้นในชุมชน

ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์เกือบทุกรูปได้มีบทบาทไม่ว่าการตัดถนน การปรับปรุงถนนเดิม การประปา การพัฒนาแหล่งน้ำ การปรับปรุงรั้วบ้าน การลอกคลอง การสร้างถังเก็บน้ำฝน และการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดการพัฒนาดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นการร่วมมือระหว่างวัด ชาวบ้านและทางราชการโดยทางวัดมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เป็นศูนย์รวมของความสามัคคี มีชาวบ้านเป็นแรงและมีทางราชการเป็นอุปกรณ์เครื่องมือ

๒. การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนมีฐานะยากจน อาศัยแต่เพียงประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ผลผลิตไม่แน่นอน ขาดอำนาจต่อรองในระบบตลาดทำให้เกิดความอดอยากยากแค้น และยังขาดความรู้ความสามารถในอันที่เห็นไปประกอบอาชีพอื่น

พินิจ บุญไชย และ ทรงคุณ จันทกร ได้ศึกษาจากงานวิจัยภาคสนามพบว่า”พระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มีบทบาทในสังคม จะเป็นผู้มีภูมิปัญญาในพื้นที่นั้น ๆ จึงเข้าใจและทราบสาเหตุของปัญหา ความรุนแรงของปัญหาเป็นอย่างดี พระสงฆ์หลายรูปได้หาทางช่วยเหลือสังคมทางด้านเศรษฐกิจในหลายรูปแบบ โดยร่วมมือกับหน่วยราชการ” จึงได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

พระครูสิริรัตนโชติ แห่งวัดเก่านาหลัก อำเภอเสนางคนิคม อำเภอนาแกเจริญ (ปัจจุบันจังหวัดอำนาจเจริญ) ได้ตั้งกลุ่มเจียรไน การเพาะเห็ดฟาง การเลี้ยงปลาเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่และคุณภาพ

ชีวิตของประชาชนและพระครูสุทธิพัฒนารณ วัดสุทธิภาส อำเภอบุพราพวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ ได้ทำการตั้งกลุ่มอาชีพให้กับประชาชน โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่ประชาชน เช่น การร่วมมือกับหน่วยงานพัฒนาชุมชนช่วยเหลือและให้ความรู้แก่ประชาชนในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเลี้ยงสุกร การเลี้ยงไก่ การเจียรไนพลอย

ส่วน**พระครูพิพิธประชานาถ** (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้ดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชนประสบความสำเร็จไม่ว่าการตั้งสหบาลข้าว คือ การให้ประชาชนที่ขาดแคลนสามารถกู้ยืมข้าวไม่บริโภค หลักดังกล่าวสอดคล้องกับหลักทางพุทธศาสนาที่มีการเกื้อกูลเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันผู้ที่มีความยากจนก็จะนำข้าวมาฝากให้ผู้ทุกข์ยากกว่านำไปใช้ยามขาดแคลน ไม่ต้องไปกู้เงินดอกเบี้ยแพง ๆ นับเป็นการช่วยเหลือกันและกันเป็นหลักในการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าที่มีหลักการขายถูกเอากำไรพอควรหรือกลุ่มสังฆะจะออมทรัพย์เพื่อฝึกชาวบ้าน การทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรครบวงจร เพื่อแก้ปัญหาการเกษตร เป็นต้น และอีกท่านหนึ่ง **พระอาจารย์ดำรง กนต์สีโล** แห่งวัดมุนีนิรมิต อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ ก็ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาช่วยเหลือประชาชน โดยใช้หลักพัฒนาจิตใจ ก่อนการพัฒนาอาชีพโดยให้ประชาชนยึดหลักคุณธรรมในการดำรงชีวิต กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด การพัฒนาอาชีพการเกษตรที่เรียกว่า การเกษตรเกื้อกูล และตั้งธนาคารข้าว เป็นต้น

๓. การพัฒนาชุมชนด้านการเมือง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม ได้ให้แนวคิดทางการเมืองไว้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในทางการเมืองเป็นไปตามหลักการ คือ พระสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมด้วยตนเองและนำมาเผยแผ่สั่งสอนแก่ผู้อื่น เมื่อศาสนาเป็นแหล่งคำสอนเรื่องธรรมะ คือ หลักการเกี่ยวกับการเป็นอยู่ การดำเนินกิจการที่ถูกต้อง พระสงฆ์มีหน้าที่นำความรู้มาเอาหลักการเหล่านี้ไปเผยแผ่สั่งสอน เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทในแง่ที่ว่า จะเป็นสื่อ นำเอาหลักการ คือ ธรรมะไปเผยแผ่สั่งสอนประชาชนทั้งหมด เริ่มตั้งแต่ทำหน้าที่ในการบริหารกิจการบ้านเมือง เป็นต้น หรือที่เรียกว่า” นักการเมือง” สอนทุกระดับและต้องสอนอยู่เป็นปกติ ไม่รอให้เกิดวิกฤตการณ์แล้วจึงสอน ยามปกติสำคัญที่สุดว่าจะสอนเขาให้อยู่ดี ประพฤติดี ประพฤติถูกต้องอย่างไร แต่ที่จริงไม่ได้ปกติแม้ในยามปกติ เราจะเห็นว่าที่เป็นปกติโดยสัมพันธ์เท่านั้น คือ ไม่มีเหตุการณ์ที่รุนแรง แต่มีความผิดปกติอยู่ตลอดเวลา เช่น นักการเมืองประพฤติไม่ปกติ ประพฤติไม่อยู่ในร่องรอย ไม่อยู่ในหลักการ ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ หรือแม้แต่ประชาชนชาวบ้านที่ทำตัวไม่ถูกต้องก็อยู่ตลอดเวลา แต่อาจจะเป็นส่วนน้อย และไม่มีเหตุการณ์รุนแรง ฉะนั้นความผิดปกติจึงมีอยู่เสมอ การสั่งสอนให้ธรรมะจึงต้องมีทั้งป้องกันความผิดปกติและแก้ไขความผิดปกติ

พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒโฒภิกขุ) ผู้ช่วยอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ทางการเมืองไว้ว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาททางการเมือง แต่ต้องเป็นในแง่ของความเป็นครู มีขอบเขต คือ ชี้แนวทางให้เมื่อเขามาขอ แต่ถ้าไม่ขอเราก็นิ่ง เพราะเห็นว่าพระสงฆ์เราไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ควรเข้าไปต่อรอง หรือเข้าไปต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ หรือให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ซึ่งเราไม่มีหน้าที่อยู่อย่างหนึ่งคือหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย เช่น เราอยู่ในประเทศไทยรัฐธรรมนูญระบุไว้ว่าคนไทยทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา

และพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้ครอบคลุมถึงพระสงฆ์ในสถาบันทั้งสามเกิดอันตรายพระสงฆ์ก็จะเข้าไปมีส่วนช่วยสร้างความมั่นคงให้เกิดในสถาบันทั้งสาม

พระพิศาลธรรมวาทิ

(พระยอม กลฺยาณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรีได้กล่าวถึงบทบาททางการเมืองไว้ว่า “การมีบทบาทของพระสงฆ์ต้องอยู่ขอบเขตที่เรียกว่า เข้าไปตักเตือนสั่งสอน ไม่เข้าข้างพรรคใดพรรคนึง ไม่ตำหนิฝ่ายค้าน ไม่ชื่นชมรัฐบาล อย่าให้เสียความเป็นกลาง พระสามารถเทศน์ตำหนิ ตักเตือนสั่งสอนนักการเมืองให้อยู่ในกรอบของศีลเหล่านี้ถือว่าเป็นหน้าที่ คือ สิทธิและหน้าที่ในการทำให้ประชาชนรู้จักเลือกคนเข้าไปรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ โดยบอกลักษณะคนดี ลักษณะสัตว์บุรุษที่จะดำรงความเป็นสภาไว้ เพื่อแก้ไขปัญหาประเทศ

ดร.พระมหาตวัน สิริธมโม ได้กล่าวถึงว่า “ศาสนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะศาสนาเป็นเครื่องอบรมจิตใจ ถ้าพัฒนาบ้านเมืองก็ต้องพัฒนาจิตใจของคน นักการเมืองที่ดีจะต้องได้รับหรือถูกกล่อมเกลามาจากศาสนาให้เป็นคนมีคุณธรรม ระดับหนึ่งก็คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา ศาสนาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องประดับของนักการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่นักการเมืองต้องนำเอาศาสนาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การสงเคราะห์ นโยบายทางการเมือง เช่น ปัจจุบันที่มีปัญหาอยู่เพราะว่าเรื่องการเมืองเท่านั้น คือเอาสถาบันศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อให้ประชาชนคิดว่าตนเป็นคนดี และเพื่อให้สังคมยกย่องนับถือตน โดยมีได้นำคำสอนทางศาสนามาใช้แต่อย่างใด พระสงฆ์ก็ควรมีบทบาททางการเมืองในแง่ของการให้คิด ให้คำปรึกษา เช่น ให้คำปรึกษาแก่นักการเมือง ซึ่งพระสงฆ์ถือว่า มีลักษณะเหมือนให้คำปรึกษาแก่ญาติโยม พุทธบริษัททั้งหลาย

จากแนวคิดบทบาทของพระสงฆ์ในการเมือง พระสงฆ์ควรมีบทบาทในทางการเมือง แต่มีขอบเขตเพียงแนะนำ อบรม สั่งสอน ให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งการแนะนำสั่งสอนนี้ไม่ได้จำเพาะกับนักการเมืองเท่านั้น แต่เป็นการนำเอาหลักการ คือ ธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชนทุกคน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูช่วยชี้แนะทาง ตักเตือน อบรม บ่มนิสัย ทั้งหน้าที่ดังกล่าวต้องอยู่ในกรอบของรัฐธรรมนูญและตามกฎหมายของคณะสงฆ์ด้วย

และพระสงฆ์มีสถานภาพ ๒ อย่าง คือเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าและเป็นพระสงฆ์ของชาติ จึงมีบทบาทและขอบเขตที่ต้องปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญที่ตราไว้เพื่อให้ทุกคนขึ้นปฏิบัติตามเท่าเทียมกันหมด

ส่วน**พินิจ บัญชิต** และ**ทรงคุณ จันทกร** ได้ศึกษาด้านการพัฒนาทางการเมืองพบว่า “กว่า ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา หลายพื้นที่ในอีสานต้องประสบกับปัญหาการก่อการร้าย คอมมิวนิสต์ ซึ่งสร้างความเดือดร้อน ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินตลอดจนความสับสนในสังคมชนบท พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทโดยการเข้าประคับประคองใช้หลักธรรมะ ในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ประชาชน ซึ่งอยู่ในภาวะของการขวัญเสียในบรรยากาศแห่งความคับขันและสับสน ความรุนแรงแต่ด้วยหลักธรรมะที่ยึดสายกลางทำให้สังคมอยู่รอดปลอดภัยมาจนถึงปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์นี้ว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะพระสงฆ์ไม่อาจจะอยู่แยกจากประชาชนได้ จึงเป็นศูนย์รวมทุกและร่วมสุขทุกข์กับประชาชนมาตลอด ไม่ว่า พระครูพิทักษ์ ชินวงศ์ วัดกลางนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูพิทักษ์พิชคามเขต วัดลุมพินิวัน อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี พระครูสิริรัตนโชติ วัดเก่านาหลัก อำเภอสวนานิคม จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นต้น

๔. การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึงความเป็นงาน ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและ สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อ ๆ มาเป็นเรื่องราวของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยัง กลุ่มหนึ่ง ซึ่งสิ่งใดที่เก็บไว้สิ่งใดควรแก้ไขกันให้ดีขึ้นเพื่อจะส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไปและ ศาสนาพุทธก็มีอิทธิพลต่อคนไทยอย่างมาก ทั้งในด้านการปกครอง และในด้านกิจกรรมอารยทและความเป็น อยู่จนกลายเป็นธรรมเนียมไทยไป ส่วนคติความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์ สังคมไทยก็นำมาปฏิบัติไม่น้อย คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อ ชีวิตของคนไทยมาก เช่น ความกตัญญูกตเวที การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพเรียบร้อย ความโอบอ้อมอารี มี ใจเมตตา ฯลฯ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของไทยเรามาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

เมื่อประชาชนส่วนใหญ่มีความเคารพนับถือพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต พระสงฆ์ก็มี บทบาทต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนและสังคมในท้องถิ่นนั้นในสังคมไทยแล้วจะมองเห็นวัฒนธรรม ควบคู่กับการดำรงชีวิตโดยเฉพาะประเพณีที่เกิดขึ้นจากพระพุทธศาสนาโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

จากชุมชนตลอด พระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักธรรมวินัยและสภาพแวดล้อม ของชุมชน จึงเห็นได้ว่าสังคมชาวอีสานอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข สามัคคี จนนับถือเป็นแบบอย่าง ถ่ายทอด ไปสู่อนุชนรุ่นหลังเป็นที่ยอมรับของชุมชน สังคมอื่น ๆ ต่อไป

อารียา ลิมสุวพัฒน์ กล่าวถึงพระสงฆ์ว่า “พระสงฆ์ยังทำหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่งของสังคมคือ พระสงฆ์เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นที่เก็บศิลปวัตถุและของมีค่าอื่น ๆ อันแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของ ไทย ซึ่งชาวบ้านได้แสดงออกถึงศรัทธาเลื่อมใสในคุณค่าของศาสนา ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไว้ ที่วัด และพยายามสร้างให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป ตู้ศัมภีร์ ธรรมาสัน ภาพและสลักตามประตู หน้าต่าง ตลอดจนภาพเขียนอันวิจิตรตรงตามฝาผนังโบสถ์ วิหาร

อีกประการหนึ่ง **เสาวลักษณ์ ขำนิล** ยังกล่าวอีกว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก สำคัญในการวัฒนธรรมไทย เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยส่วนมีส่วน เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ศิลปะและวรรณคดีของชาติส่วนใหญ่ เกิดขึ้นด้วยอาศัย วัดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ วัดเป็นสถานที่รักษาผลงานทางศิลปะของชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง และเหตุการณ์ประจำวันและความเชื่อ ไสยศาสตร์ บทบาทพระสงฆ์ในเหตุการณ์ประจำวันของชาวบ้านอยู่มาก เช่น ก่อนการเดินทาง การแต่งงาน การรักษาไข้ การสงเคราะห์ การนำโชคมาสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงานสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นบทบาทของ พระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งถืออึดว่าเป็นการรักษาวัฒนธรรมให้กับชุมชน

๕. การพัฒนาด้านสาธารณสุข

อารียา ลิมสุวพัฒน์ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ตามโครงการพระธรรมทูต และโครงการพระธรรมจาริกว่า ในการปฏิบัติหน้าที่ผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างดียิ่ง การ บำเพ็ญประโยชน์ในหมู่บ้านชนบทเป็นผู้นำในการวางแผนอบรมฝึกหัดพระที่เป็นผู้นำในชนบทในวิชาเทคนิค ต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ให้รู้จักวิธีการทำตม่น้ำ วางถังซีเมนต์ที่ใช้กับบ่อ การใช้ส้วมซึม ความรู้ใน ด้านสุขวิทยาสมัยใหม่ โภชนาการความสะอาดอนามัย และการรักษาโรค สิ่งทีกล่าวมาเป็นหน้าที่พระสงฆ์ ตามโครงการพระธรรมจาริกต้องนำไปพัฒนาให้ความรู้แก่ชาวเขา หรือชนบท

ประสพสุข พันธุ์ประยูร แสดงความคิดเห็นว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยเพราะวัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้นหรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย้ำที่การพัฒนาการช่วยเหลือของบุคคล ครอบครัว และชุมชน บ้านกับวัดต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันและกันอยู่แล้ว พระสงฆ์และวัดจึงเป็นชุมชนกำลังและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทย ๆ และแบบที่ยืนบนขาของตนเองได้ ชาวบ้านมีความยากจนเหลือเกิน แม้แต่ยาสามัญประจำบ้านก็ไม่ค่อยจะมีไปซื้อในเมื่อขาดยาที่สำคัญการสาธารณสุขมูลฐานก็เป็นไปไม่ได้ ไม่มีทางที่ใครจะเอายาไปแจกที่หมู่บ้านได้ทั่วถึง รัฐบาลก็ทำไม่ได้ องค์กรอะไรก็ทำไม่ได้ แต่พระสงฆ์ทำได้ ทานได้ติดกันเทศมาบ้าง คนทำบุญบ้าง มากับการทอดกฐิน ทอดผ้าป่าบ้าง หรืองานต่าง ๆ เหล่านี้เพียงพอที่จะจัดตัวยาประจำวัดสำหรับหมู่บ้าน ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐานอาจสรุปได้ ดังนี้

๑. เรียนรู้เรื่องการรักษาเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้าน
๒. จัดตั้งยาสามัญประจำบ้าน
๓. ปลุกสมุนไพรมหาในบริเวณวัด รวบรวมความรู้การรักษาแบบพื้นบ้าน
๔. แนะนำหรือจัดหาผ้าสะอาดสำหรับหมู่บ้าน จะป้องกันโรคไปได้มากและแนะนำเรื่องการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพอย่างอื่น ๆ
๕. จัดอบรมแก่พระและชาวบ้านให้มีความรู้ในการสาธารณสุขเบื้องต้น โดยเชิญวิทยากรจากสถานีอนามัย อำเภอ จังหวัด
๖. สนใจเรื่องการอาชีพของประชาชน เพราะถ้าประชาชนไม่มีปัจจัย ๔ เพียงพอแล้ว ก็ไม่สามารถจะมีสุขภาพอนามัยที่ดีได้

พิสิษฐ์ บุญไชย ได้วิจัยพบว่า ประชาชนชาวอีสานส่วนใหญ่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากจนและมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย เช่น ความรู้ในเรื่องยา ข้อยกจำกัดกฎหมายบ้านเมืองในการอนุญาตให้ใช้ยาหรือประกอบกิจกรรมในการรักษาจึงทำให้เป็นอุปสรรค อย่างไรก็ตามได้มีความพยายามของพระสงฆ์ในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชน พอสรุปได้ คือ

๑. การใช้ยาแผนโบราณรักษาโรคทั่วไป ได้แก่ การใช้ยาสมุนไพรช่วยเหลือประชาชนในการรักษาโรคต่าง ๆ เช่น พรศุภพิทักษ์ชินวงศ์ วัดกลางนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
๒. การรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด เยาวชนในภาคอีสานที่ผ่านมติดยาเสพติดกันมากพระสงฆ์ได้เข้าไปแก้ไขฟื้นฟูโดยใช้ยาและหลักธรรมะในการรักษาผู้ติดยาเสพติด เช่น พระครูสิริรัตนโชติ วัดเก่านาหลัก จังหวัดอำนาจเจริญ ได้จัดกิจกรรมรักษาผู้ติดยาเสพติดเช่น เหล้า บุหรี่ สิ่งเสพติดอื่น ๆ โดยใช้สมุนไพรมะและหลักธรรมะรักษาผู้ป่วยแล้วประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ คนต่อปี
๓. การรักษาโรคทางจิต รักษาโรคจิต นับว่าเป็นโรคที่สำคัญที่ยากแก่การรักษาและเป็นภาระของญาติที่ต้องรับผิดชอบผู้ป่วย พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องดังกล่าวโดยใช้หลักเมตตาธรรม สร้างขวัญและกำลังใจให้ประชาชนเชื่อมั่น และศรัทธา เพื่อขับสิ่งเลวร้ายออกมาจากร่างกาย ความศรัทธาจึงมีผลต่อการรักษาโรคทางจิตของประชาชนเป็นอย่างมาก เช่น ในกรณีพระครูญาณกิตติคุณ วัดดงยวด จังหวัดอุดรธานี ที่อาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมะรักษาโรคทางจิตให้กับประชาชนอย่างได้ผล

๖.การพัฒนาสิ่งแวดลอม

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ สัมมนา เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุน การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ไว้ ความสัมพันธ์ของพระกับป่ามีมานานเพราะพระอาศัยเป็นที่ฝึกปฏิบัติ ป่าได้การคุ้มครองเพราะบารมีและ วัตรปฏิบัติของตามพระธรรมวินัย เป็นตัวอย่างสั่งสอนประชาชนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าต่อ มนุษย์ การพึ่งพากันของพระสงฆ์กับป่า พบทั่วไปในสังคมชาวพุทธที่ใดก็มีวัดที่ป่าหรือสร้างป่าขึ้นมาใน วัดและรอบ ๆ วัดป่าใดที่สงบเงียบเหมาะสมกับการฝึกตนก็จะมีพระอุปัชฌาย์ไปฝึกปฏิบัติขัดเกลادنเองในป่า ชาวบ้านก็ช่วยทำบุญดูแลเลี้ยงพระ พระก็ได้ให้ธรรมะสั่งสอนญาติโยม พระป่า ชุมชน จึงมีความสัมพันธ์และ มีส่วนร่วมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาเรื่องพระกับป่า เช่น วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทำงานเผยแพร่ความรู้ด้าน อนุรักษ์ป่าให้กับชุมชน วัดป่าหนองพง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่กับป่าและจัดการป่าให้สมบูรณ์และเป็น ประโยชน์แก่ชุมชน สวนโมกขวนารามจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบการอยู่ในป่าอย่างเรียบง่ายกลมกลืนกับ ธรรมชาติ วัดอรัญญาวาส จังหวัดน่าน ปลุกจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ป่าทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของประชาชน และองค์กรทุกระดับอย่างเชื่อมโยงบนรากฐานของความร่วมมือ

ดังนั้นผลจากกรณีศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับป่าต่าง ๆ สามารถสรุปบทบาทสำคัญของ พระสงฆ์ได้ ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านการอนุรักษ์ ช่วยนำชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสร้างป่าชุมชน รักษาป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ

๒. ด้านชุมชน เป็นตัวอย่างของการอยู่แบบเรียบง่าย และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดรู้คุณค่า

๓. ด้านวัฒนธรรมช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่าง ยั่งยืนโดยเฉพาะทรัพยากรพรรณพืช

๔. ด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้นำและสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชุมชน

พินิจ บุญไชย และทรงคุณ จันทกร ทำการวิจัยศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อ การเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ดังนี้

๑. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่นเยือกเย็น สงบให้วัดเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยสร้างบรรยากาศ ให้กับประชาชนเห็นว่า บรรยากาศในวัดให้ความร่มเย็นต่างจากสังคมนอกวัดที่มีแต่ความร้อน ผู้ที่เข้ามา พบเห็นในวัดจึงพบความสงบ ความร่มเย็น การดึงคนเข้าวัดในเบื้องต้นลักษณะการจัดบริเวณดังกล่าวมีการ จัดหลายลักษณะ เช่น การจัดสวนป่า การตัดแปลงตกแต่งบริเวณวัด การปลูกต้นไม้ การจัดป้ายแสดงคำ สอนต่าง ๆ เพื่อเตือนใจประชาชนที่เข้าไปในบริเวณนั้น ผลดีอีกประการหนึ่งก็คือ การที่พื้นที่วัดสามารถ ครอบคลุมบริเวณป่าได้มากเพียงใดก็เป็นการอนุรักษ์ป่าได้มากเพียงนั้นเพราะประชาชนไม่กล้าไปตัดต้นไม้ ทำลายป่าในเขตวัดลักษณะการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด

๒. การจัดสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยความร่วมมือของวัด ทางราชการและประชาชน การ พัฒนาชุมชนโดยการตัดถนน ทำรั้วบ้านให้เป็นระเบียบหรือลอกคลอง ปลูกต้นไม้ เช่น กรณีของพระครู โสภณธรรมมากร แห่งวัดศรีทองนพคุณ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พระครูพิทักษ์ชินวงศ์ วัดกลาง นางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูพิพิธประชานาถ วัดสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

๓. การจัดอบรมเยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมของวัดที่เกี่ยวข้องกับการอบรม เยาวชนมักจะสอดแทรกความรู้ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยเสมอ เช่น ในกรณีพระ อาจารย์พงศกร กลุณณธโม แห่งวัดบ้านไผ่บุลย์ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ และพระสงฆ์รูปอื่น ๆ ในภาคอีสาน

กล่าวโดยสรุปการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมนับเป็นกิจของสงฆ์ที่พึง ประพฤติปฏิบัติ เพราะในการเผยแผ่ศาสนาให้คนเข้าถึงธรรมะ นอกจากการเทศน์สั่งสอนที่มี ประสิทธิภาพแล้ว บรรยายกาศภายในวัดนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ที่จะป็นเครื่องดึงดูดคนให้หันเข้าหาวัด ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องประพฤติปฏิบัติ เป็นตัวอย่างที่ดี ตลอดจนเป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม แก่ประชาชน เป็นผลให้สภาพแวดล้อมของชุมชนดีขึ้น

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาชุมชนจึงรวบรวม และทบทวนเพื่อเสนองานวิจัยได้ตามลำดับต่อไปนี้

๑.งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาท

พินิจ ลาภอนันท์ พบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังคมพัฒนาในชุมชนต่าง ๆ ในภาคอีสานจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. บทบาทผู้ส่งเสริมเคราะห์พัฒนา คือ พระสงฆ์พัฒนา ดำเนินกิจการต่าง ๆ โดยท่านผู้จัดทำ ทรัพยากรและบริหารโครงการด้วยตนเอง

๒. บทบาทผู้นำการพัฒนาโดยพระสงฆ์เป็นผู้ติดต่อโครงการพัฒนามาดำเนินการชาวบ้านมีส่วนร่วมปรึกษาบ้างแต่ส่วนใหญ่จะคล้อยตามความคิดเห็นของพระสงฆ์พัฒนาที่ชาวบ้านมักศรัทธามากกว่า

๓. บทบาทผู้ประสานงาน โดยพระสงฆ์พยายามร่วมมือกับผู้นำชุมชนชักนำโครงการต่าง ๆ เข้ามาดำเนินการพัฒนาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจำได้รับโอกาสเข้ามามีส่วนมากขึ้น

๔. บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ทั้งในการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมรับผิดชอบติดตามผลการพัฒนาพระสงฆ์พัฒนา มีบทบาทเป็นที่เล็งที่คอยแนะนำ ปรึกษา และประสานการสนับสนุนจาก

สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้ให้ทัศนะว่า บทบาทของพระสงฆ์ทั้งทางธรรมและทางโลก มี บางอย่างร่วมกันอยู่มิใช่แยกกันหรือเห็นห่างต่อกัน คือพระสงฆ์ต้องพยายามช่วยชาวบ้านให้พ้นจากความทุกข์ยาก โดยให้ชาวบ้านมีวิชาชีพจะได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระควรเข้าร่วมในการในการพัฒนาสังคม เพราะถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์และถูกต้องทั้งทางธรรมและทางโลก โดยพระสงฆ์นักพัฒนา เหล่านั้นให้ความเห็นว่า สถาบันสงฆ์ไร้ประโยชน์และสลายในที่สุดถ้าพระสงฆ์ไม่ปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป แม้บางครั้งกิจกรรมบางอย่างอาจมีข้อจำกัดบ้าง โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านวัตถุ จะเป็นการผิดพระวินัย ตรงกันข้ามกับถูกต้องศีลธรรมธรรมะของพระพุทธเจ้าแม้ว่าชาวบ้านไม่ยอมให้ พระสงฆ์ทำอะไรเลย และถือว่างานพัฒนาไม่ใช่กิจกรรมของพระสงฆ์ แต่พระท่านได้พยายามแก้ไขความคิดเห็นอันไม่ค่อยถูกต้องนี้ เพราะพระสงฆ์ต้องช่วยเหลือชาวบ้านมิใช่เพียงด้านจิตใจเท่านั้น แต่ต้อง ช่วยเหลือทางด้านวัตถุด้วยหรือเรื่องการครองชีพอีกด้วย สมบุรณ์ สุขสำราญ พบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาใน ภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๗ พบว่า แรงจูงใจมีส่วนผลักดันให้

พระสงฆ์เข้ามามีส่วนในการพัฒนา เช่น การได้เห็นปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชนภายในชนบท การเห็นชุมชนอื่นเจริญกว่าท้องถิ่นของตนเอง ความพอใจที่ต้องการช่วยเหลือญาติพี่น้องของตนเองทางอารมณ์ ความคิดที่บ้านพึ่งวัดและพึ่งบ้านและเห็นความสำคัญของหลักธรรมที่เหมาะสมนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา

๒.งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: ศาสตร์และศิลปะในการอบรมคุณธรรมของพระเถระภาคตะวันออกเฉียงเหนือผลการวิจัยพบว่า

๑. พระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธา ถือบทบาทตามบริบทของพระพุทธศาสนาและตามที่ยกคําสอนกำหนด ทั้งในการศึกษาพระพุทธศาสนา การปกครองพระสงฆ์ และเห็นว่าในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ควรจะเพิ่มบทบาทในการร่วมแก้ไขปัญาและพัฒนาสังคม พระสงฆ์จึงควรติดตามข่าวสารความรู้ทางสื่อมวลชนเพื่อประยุกต์ใช้สอนธรรมะ ควรมีบทบาทเป็นผู้ประสานในกิจกรรมการอนุรักษ์พัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีบทบาทในการร่วมแก้ไขปัญาการทำผิดของสงฆ์ ในการอบรมคุณธรรมพระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธาใช้ภาษาต่าง ๆ เป็นเหตุเป็นผลในการสอน มีการยกตัวอย่างประกอบ แจกหนังสือธรรมะ เทปธรรมะ และบางส่วนใช้คอมพิวเตอร์ในการอบรมด้วย

๒. พุทธศาสนิกชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า พระสงฆ์ที่นำเคารพเลื่อมใสควรมีความรู้ธรรมะลึกซึ้ง เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติมีความสามารถในการอบรมคุณธรรมถือความ เรียบง่าย

ถือสันโดษ และในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ควรมุ่งเน้น การอบรมคุณธรรมควบคู่กับการสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาท พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและใต้ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตนทำวิปัสสนากรรมฐานการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนจริยธรรมแนวทางการดำรงชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การแต่งหนังสือทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทยการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การสงเคราะห์ประชาชนและพระสงฆ์ไม่ควรทำบาปบาทในการทำนายโชคชะตาและการให้โชคกลาง (หวย) แก่ประชาชน ส่วนการปลูกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่า เป็นบทบาทของพระสงฆ์เพราะถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน คึงครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าและกรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก ผลการวิจัยพบว่า บทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือการอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีงามถูกต้องให้แก่ประชาชนการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมตนการทำวิปัสสนากรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร และการส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน

๓.งานวิจัยที่เกี่ยวกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

กรณีการ โอมูเน การศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณี โครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านทำสร้าง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถและทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ เพราะในทัศนะของประชาชนมีความเห็นว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ประกอบไปด้วยความน่าไว้วางใจ ความสามารถในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับประชาชนและความกระตือรือร้นในการทำงานพัฒนาท้องถิ่น การมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจยอมรับนับถือความเชื่อมั่นจากประชาชน จึงน่าจะมีการสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำความคิด เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารความรู้ ความคิดและนวัตกรรมอย่างเต็มที่ ก่อนอื่นรัฐบาลน่าจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสื่อบุคคลเพื่อช่วยสนับสนุนการพัฒนาชุมชน และเพื่อที่พระสงฆ์จะได้กระทำหน้าที่นี้อย่างเต็มที่ รัฐควรจัดอบรมให้พระสงฆ์ได้มีความรู้ในหลักการพัฒนา นอกเหนือไปจากหลักธรรมที่ต้องศึกษาและให้ถือเป็นนโยบายว่า การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จะเป็นกุศลมหาศาลได้เมื่อได้มีการเตรียมพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนงานพัฒนาแล้ว นโยบายการใช้ทรัพยากรทางการสื่อสารของประเทศให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ควรได้บรรจุพระสงฆ์ในฐานะสื่อบุคคลที่หาได้ในท้องถิ่น แต่คำนวณค่ามิได้ในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชน

โคจิ โนสุ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ที่ประจำอยู่ในวัดที่ตั้งจังหวัดสงขลา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ที่ประจำอยู่ในวัดที่ตั้งในจังหวัดสงขลา จำนวน ๑๗๐ รูป ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

บทบาทการพัฒนาการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การจัดพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การอบรมสั่งสอนประชาชนในงานเทศกาลต่าง ๆ

บทบาทการสงเคราะห์ พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การช่วยอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ แก่ประชาชน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ ก็ช่วยประชาชนโดยการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมเกี่ยวกับเรื่องบทบาทในการให้การศึกษาทั่วไป ทั้งทางโลกและทางธรรม การเผยแพร่ธรรม โดยศึกษาพระสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร ได้ว่า “พระสงฆ์มีบทบาทสูงมากในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ช่วยสอนหนังสือ ซึ่งในขณะสอนได้เน้นให้ประชาชนเข้าใจสิทธิและหน้าที่
๒. ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษาและกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งพบว่าพระสงฆ์มีกิจกรรมสูงขึ้นตามพรรษาที่บวช
๓. ต้องการมีบทบาทในการศึกษาเพิ่มขึ้น โดยพระสงฆ์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของชาติ ปรับปรุงหลักสูตรวิชาเกี่ยวกับศีลธรรมและศาสนา ในลักษณะที่พระสงฆ์จะเข้าไปสอนได้
๔. ด้านการเผยแพร่ธรรมะ เพื่อพัฒนาจิตใจประชาชน ออกเยี่ยมประชาชนและนำประชาชนพัฒนาท้องถิ่น วัด และโรงเรียน และเข้าร่วมในวันสำคัญของศาสนา

ความคิดเห็นที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนา สรุปว่า

๑. พระสงฆ์ส่วนใหญ่คิดว่างานพระธรรมทูต การเผยแผ่ธรรมะ โดยสื่อมวลชนและการบรรพชาสามเณรฤดูร้อน จำเป็นในการเผยแผ่ธรรมะพร้อมกับประสงค์ที่จะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดอบรมสัมมนาให้รู้เบื้องต้น ในการแพทย์และการสังคมสงเคราะห์ที่ถูกต้องหลักวิชาการ

๒. พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านศาสนพิธี ให้แนะนำปรึกษาปัญหาชีวิตและพัฒนาทางจิตใจเยี่ยม ประชาชนที่โรงพยาบาลและที่บ้าน

วัดต่าง ๆ ควรสงเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้จัดสถานที่พักผ่อนภายในวัด รักรักษาพยาบาลผู้เจ็บ สงเคราะห์เด็กอ่อนวัยเรียน

๓. พระสงฆ์สามเณรเห็นด้วยในการที่จะพัฒนาบทบาทของตนเองคิดว่ามีความพร้อมและเชื่อมั่นว่า จะทำให้โดยไม่รับการสนับสนุนจากประชาชนและไม่ผิดต่อวินัยสงฆ์

๔. พระสงฆ์ พยายามปรับปรุงบทบาทและฐานะของตนเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยการพัฒนาตนเองทางการศึกษาให้สูงขึ้น นอกเหนือจากการมีศีลธรรมและสมาธิพระสงฆ์สามารถนำสิ่งเหล่านี้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดี เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีด้านการศึกษาสุขภาพอนามัย ตลอดจนการสงเคราะห์ช่วยเหลือต่าง ๆ จะเห็นได้ว่างานเหล่านี้เป็นบทบาทที่แท้จริงของพระสงฆ์ซึ่งน่าจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้

เฉลิม อุคตฤกษ์ ได้ศึกษาบทบาทพระภิกษุในงานการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำการศึกษาจากรายงานการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนของพระภิกษุใน “โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น” .พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕๑๙ ผลการวิจัย พบว่าพระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การสร้าง การปรับปรุงป่าช้า เมรุเผาศพ แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย

๒. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือการปรับปรุงห้องสมุด แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน

๓. เรื่องการบริหารสังคม พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียน และจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การบริจาคสิ่งของที่เป็นให้โรงพยาบาล และการสร้างโรงเรียน

๔. เรื่องการพัฒนาการศึกษา พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การอบรมศีลธรรมประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การให้การศึกษาด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร นักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ชังของเรือนจำ

๔.งานวิจัยและเอกสารอื่น ๆที่เกี่ยวข้อง

ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า ชุมชนเป็นจุดยุทธศาสตร์หลัก เพราะชุมชนเข้มแข็งย่อมทำให้บุคคลและครอบครัวเข้มแข็งด้วย ชุมชนเป็นโครงสร้างสังคมที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายชุมชนทั้งประเทศย่อมเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้สังคมเข้มแข็งอันเป็นบ่อเกิดของศีลธรรมฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า การที่ทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเป็นแนวทางที่สำคัญที่สุดก็คือพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทโดยที่วัดเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์และวัดจะมองเห็นได้ชัดเจนว่า

๑. พระสงฆ์สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

๒. พระสงฆ์ขึ้นนำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคม

๓. ทำให้วัดส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

๔. การบริหารจัดการทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการจัดการวัดหรือการปกครองคณะสงฆ์

นอกจากนั้น **ประเวศ วะสี** พบว่า ความสำคัญสูงสุดของวัดคือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน เพราะวัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมเข้มแข็งซึ่งมีความสำคัญที่สุดต่อการบังเกิดขึ้นของศีลธรรมในสังคม แล้วหากวัดลอยตัวจากโครงสร้างของชุมชนหรือย้ายไปอยู่ในโครงสร้างอื่น ผลก็คือ ชุมชนอ่อนแอ สังคมอ่อนแอ เนื่องจากชุมชนเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม เมื่อพื้นฐานอ่อนแอย่อมทำให้สถานที่อื่น ๆ ในสังคมอ่อนแอหมด รวมทั้งสถาบันศาสนาด้วย

ผ่องพรรณ ทวีสมบุญ พบว่า “พระสงฆ์ในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐมาก จะเน้นการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและด้านวัตถุมาก พระสงฆ์ผู้ที่มีจำนวนพรรษามากมีการศึกษาสูงและมีทัศนคติที่ดีมากต่อการพัฒนาชุมชน จะสนับสนุนการพัฒนาด้านวัตถุมากกว่าผู้ที่มีพรรษาน้อย มีการศึกษาต่ำ พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์การพัฒนาชุมชนมาก จะสนับสนุนการพัฒนาด้านจิตใจและด้านวัตถุมากกว่าพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์

สุภาพร วนาธวัช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมใจพัฒนาชุมชน สรุปผลของการศึกษาค้นคว้า แรงจูงใจในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และสามเณรเนื่องมาจากปัจจัยนอกเป็นสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับคำแนะนำจากพัฒนาการหรือโดยการชักชวนของพัฒนาการมากกว่าที่จะเนื่องมาจากปัจจัยภายในหรือความคิดริเริ่มของพระสงฆ์เอง ซึ่งอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และสามเณรนั้นมี